

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

СТЕПУРА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

УДК [331.101.262:338-021.465-027.12] (477) (043.3)

**РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ КВАЛІТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.07 - демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України».

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Садова Уляна Ярославівна,
Інститут адміністрування та
післядипломної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»,
професор кафедри теоретичної
і прикладної економіки.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
Лібанова Елла Марленівна,
Інститут демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи НАН України,
директор;

доктор економічних наук, професор
Мельник Леонід Григорович,
Сумський державний університет,
професор кафедри економіки,
підприємництва та бізнес-адміністрування;

доктор економічних наук, професор
Шаульська Лариса Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри економіки підприємства.

Захист дисертації відбудеться «12» травня 2021 року о 14³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «12» квітня 2021 року.

В.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

М. В. Савченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Науково-технічний прогрес, інформаційна та цифрова революції, наростаюча міграційна мобільність населення кардинально змінили світ на початку ХХІ століття. Паралельно відбуваються трансформації у структурі людського потенціалу (ЛП) та середовищі його діяльності. Динаміка змін вказала на появу ознак нового порядку соціально-економічних систем, базованих на функціоналі якості у концепціях економічного зростання. Указаний хід подій спровокував низку проблем: з'явилися сигнали про звуження сфери прикладання праці у зв'язку з роботизацією і диджиталізацією виробничих функцій. Водночас наявні інфраструктурні системи перестали виконувати свої функції на тому рівні, до якого прагне соціум і ситуація з COVID-19 стала переконливим доказом цього. Знову підтверджується теза, що власне людина є епіцентром усіх подій і практик, а людиноцентризм і людинорозмірність розвитку соціально-економічних відносин вимагає ліквідації протиріччя між якісно новими людськими потребами і механізмами їх задоволення. Отже, мають бути сформовані нові правила, норми, стандарти розвитку ЛП. Концепт якості перетворюється у визначальний критерій соціально-економічного зростання, ознаку людського прогресу, стає мірилом гармонійності інституційних взаємодій суб'єктів економіки. Принципово важливо у цій ситуації забезпечити ефективний пошук нових консенсусів, статусів, векторів подальшого розвитку людини в модерній економічній системі. Зведення нових цілей і засобів в один теоретико-прикладний каркас вимагає перегляду підходів до моделювання політики розвитку ЛП, а з цим й механізмів її реалізації з врахуванням вимог ефективності економіки, якісних критеріїв і орієнтирів майбутніх змін. Гострота і необхідність своєчасного вирішення окреслених вище проблем, їх актуальність зумовили вибір теми дисертації.

Проблеми розвитку ЛП постійно перебувають в полі зору провідних науковців. У вітчизняній науці закладено належний фундамент для дослідження людського, демографічного, соціально-трудового (трудового) потенціалу плеядою таких учених: М. Ажажа, О. Амоша, В. Антонюк, Л. Безтелесна, В. Близнюк, Д. Богиня, С. Вовканич, Л. Гальків, І. Гнибіденко, С. Гринкевич, О. Гринькевич, В. Гриньова, О. Грішнова, М. Долішній, О. Дороніна, С. Злупко, О. Іляш, А. Колот, І. Кравченко, Е. Лібанова, М. Магомедов, О. Макарова, М. Ніколайчук, О. Новікова, С. Пасека, С. Пирожков, І. Петрова, Т. Поспелова, В. Приймак, Й. Радецький, У. Садова, М. Семикіна, Л. Семів, О. Стефанишин, С. Трубич, Р. Чорний, Л. Шаульська, Л. Шевчук, Л. Черенько, Н. Якімова. Широкий пласт проблем, пов'язаних з людським розвитком, добробутом людини акумулюються у працях закордонних учених К. Гріффіна (K. Griffin), Т. Маккінлі (T. McKinley), А. Сена (A. Sen), М. уль-Хака (M. ul Haq). Для формування тягlosti української наукової думки використано основні ідеї мислителів минулої доби: М. Балудянського (нематеріальні чинники національного багатства), І. Вернадського (теорія потреб), В. Вернадського (теорія часу, ноосферна теорія), Ю. Липи (національний ціннісний тип), С. Подолинського (енергетична концепція праці), М. Туган-Барановського (теорія потреб) та інших. Закордонний науковий

добробок використаний при розбудові: діяльнісного підходу (О. Іванов), підходів до типологізації регіонів (Н. Рімашевская), означенні соціальної енергії (Ф. Фукуяма, Д. Тейнтер), обґрунтуванні методології у частині цілепокладання (С. Айвазян), обґрунтуванні часу як економічного ресурсу (Є. Балацкій). Концепт якості розбудовується у дослідженні, виходячи з добробку закордонних учених-економістів Г. Азгальдова, Е. Демінга (E. Deming), Дж. Джурана (J. Juran), А. Глічова, Д. ван Етінгера (J. van Ettinger), К. Ісікави (K. Ishikawa), Ф. Кросбі (Ph. Crosby), В. Панова, Д. Сіттіга (J. Sittig), А. Субетто, А. Фейгенбаума (A. Feigenbaum), В. Шухарта (W. Shewhart), а також українських учених К. Безгіна, В. Пинзеника, П. Беленького, В. Захожая, Р. Шуляра.

Закономірності появи нового порядку економічної системи, механізму її гомеостазу, якості середовища, яке формує нові вимоги до ЛП, викладені у працях В. Базилевича, В. Геєця, В. Згуровського, Л. Мельника, М. Руденка, А. Чухна, Б. Юськіва та ін., та закордонних авторів: Р. Барбрука (R. Barbrook), Дж. Бека (J. Beck), С. Брю (S. Brue), Т. Девенпорта (T. Davenport), К. Макконнелла (C. McConnell) та ін. Розкриттю ролі міграції у розвитку ЛП присвячено положення учених-міграціологів, серед яких вітчизняні: І. Бараняк, М. Біль, О. Малиновська, О. Позняк, О. Риндзак, М. Романюк; закордонні: У. Акджігіт (U. Akcigit), Д. Блум (D. Bloom), Дж. Вільямсон (J. Williamson), В. Зелінські (W. Zelinsky), Д. Массей (D. Massey), М. Окольські (M. Okólski), М. Піоре (M. Piore), Е. Равенштейн (E. Ravenstein), Р. Скеддон (R. Sceldon), О. Старк (O. Stark), Х. де Хааз (H. de Haas), Е. Хаттон (T. Hatton) та інші. Роль духовності та цінностей у розвитку ЛП обґрунтовано у дослідженні з використанням напрацювань І. Булеєва, Н. Хамітова та інших.

Разом з тим, відсутність у сучасній теорії соціальної економіки і політики теоретико-методологічних положень, які системно враховують закономірності і особливості вияву стану та динаміки ЛП, рушійні сили відтворення його енергетичного балансу (життєзабезпечення, компенсації, трансформації), умови розвитку середовища, в якому актуалізуються нові ознаки якості, недостатність наукових прикладних розробок щодо методології оцінки та аналізу якості ЛП, включення останніх в моделювання цілей, засобів, механізмів, сценаріїв політики людського розвитку як на національному, так й регіональному рівнях зумовило вибір теми дисертації, її мету, завдання і структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього» за темами: «Формування і використання територіальних міграційних систем для забезпечення сталого розвитку регіонів» (№ДР 0112U000462, 2012-2014 рр.), у межах якої автором розвинено методологію та підготовлено пропозиції до аналізу регіональних досліджень взаємозв'язку інтегральних оцінок якості трудового життя та індикаторами гідної праці, що має місце у межах територіальних міграційних систем; «Соціально-економічна захищеність мігрантів: загальнонаціональний та регіональний вимір» (№ДР 0113U000106, 2013-2015 рр.), у рамках якої автором розроблено механізми впливу культурних цінностей на розвиток компонентної будови соціально-економічної захищеності

мігрантів; «Соціокультурологічні наслідки міграційних процесів» (№ДР 0114U004400, 2014 р.), у межах якої автором розроблено методичний підхід до регіонального обстеження внутрішньопереміщених осіб (ВПО) та рекомендації до регіональних соціальних програм їх підтримки (у частині «міграційного профілю регіону»); «Соціокультурний розвиток регіонів в умовах поширення процесів вимушеної міграції» (№ДР 0115U003681, 2015 р.), у межах якої автором розроблено пропозиції до карт індикаторів інтеграції, реінтеграції та транзиту ВПО у регіоні; «Структурні зміни прикордонних ринків праці у координатах соціальної та економічної ефективності» (№ДР 0116U00774, 2016 р.), у межах якої автором сформовано пропозиції до розробки проектів програм зайнятості населення з використанням положень методики комплексного оцінювання соціальної та економічної ефективності структурних змін прикордонних ринків праці та можливостей реалізації проекту «Форсайт економіки регіону»; «Механізм регулювання міграції населення в умовах трансформації регіональних ринків праці» (№ДР 0116U004032, 2016-2018 рр.) у межах якого автором розроблено концепцію регіональної політики створення нових робочих місць як інструменту регулювання міграційної активності населення; «Міграційна активність населення Карпатського регіону» (№ДР 0119U002010, 2019-2021 рр.) у межах якої автором розроблено методику аналізу ринку праці в умовах міграційної активності населення; науковий проєкт, що виконувався за підтримки Європейського Союзу «Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу випускників ВНЗ і ПТНЗ прикордонного регіону: соціальне партнерство, державне і регіональне замовлення» (№ДР: 0118U007052, 2018 р.; 0119U103222, 2019 р.; 0120U103602, 2020 р.), у межах якої автором розроблено методику аналізу кваліологічних індикаторів процесу переходу когорти випускників закладів вищої освіти (ЗВО) на ринок праці як основи формування сценарних умов для прогнозування розвитку економіки регіону; обробку даних анкетного опитування роботодавців щодо оцінки якості підготовки випускників ЗВО Львівської області; проведено комплексний зустрічний аналіз результатів опитування стейкхолдерів ринку праці регіону щодо узгодженості попиту й пропозиції робочої сили на них.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування нового напрямку досліджень розвитку ЛП, який ґрунтується на вивченні його характеристик й структурних рівнів, розробці теоретико-методологічних та методичних засад кваліметричного оцінювання та аналізування, системи управління відповідно до тенденцій квалітизації національної економіки та стратегічних цілей і сценаріїв політики людського розвитку у державі.

Для досягнення мети було поставлено та виконано такі завдання:

- розробити теоретико-методологічні підходи до визначення суті, характеристик, компонентної будови та ознак розвитку ЛП;
- систематизувати генезу концепту якості у міждисциплінарному та соціально-економічному понятійно-термінологічному дискурсі;
- обґрунтувати науковий підхід та основні ознаки квалітативної економіки як джерела можливостей і основи виникнення протиріч розвитку ЛП;
- концептуалізувати синтетичний квалітативний підхід до дослідження ЛП;

- розширити підходи до ЛП у континуумі «час-простір-енергія»;
- розвинути компонентну будову та розробити методiku структурно-кваліметричної оцінки ЛП;
- здійснити і систематизувати диференціацію регіонів України за ознаками і чинниками розвитку компонент ЛП;
- ідентифікувати міграцієзумовлені якісні зміни ЛП України;
- запропонувати інструменти аналітичної діагностики квалітативної асиметрії на ринку освітніх послуг і внутрішньому ринку праці;
- з'ясувати дисфункції системи соціальних стандартів у формуванні доходів та умов зайнятості населення регіонів України;
- обґрунтувати особливості розвитку ЛП в умовах диджиталізації і квалітизації економіки України та з урахуванням модернізаційних ціннісно-культурних імперативів;
- розробити напрями розвитку ЛП у стратегічній перспективі у частині розбудови кваліологічної аналітики охорони здоров'я, якісного змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці, активної міграційної політики;
- формалізувати підходи до оцінки стабільності розвитку компонент ЛП як наряду підвищення керованості процесів цього розвитку.

Об'єкт дослідження – процеси розвитку ЛП в умовах квалітизації економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та методичні засади, прикладні інструменти розвитку ЛП України в умовах квалітизації економіки.

Методи дослідження. Теоретичним підґрунтям дослідження стали філософські, загально- та конкретнонаукові підходи економічної теорії, соціальної економіки, кваліології. Методологічно дослідження побудовано на використанні таких груп методів як: 1) *Загальнофілософський*: для обґрунтування синергізму як універсального принципу розвитку економічних систем та імплементації у методологію дослідження постнекласичного типу наукової раціональності. 2) *Загальнонаукові*: *аналіз* – для розбудови компонентної будови ЛП; *синтез* – для обґрунтування синтетичного квалітативного підходу; *індукції та дедукції, узагальнення та абстрагування* – для формування теоретико- методологічних засад дослідження розвитку ЛП, закономірностей і механізмів квалітативної економіки; *історичний метод* – для з'ясування періодизації та логіки формування концепту «якості», подальшого розвитку фізичної економії у рамках дослідження ЛП; *метод формалізації* – для розробки інструментів оцінки керованості процесів розвитку компонент ЛП; 3) *Конкретнонаукові*: *методи статистики та методи економічного аналізу* – для встановлення тенденцій, закономірностей і взаємозв'язків у системах ознак розвитку компонент ЛП та середовища цього розвитку; *методи економіко-математичного моделювання: дискримінантний та таксономічний аналізи* – для класифікації регіонів України за рівнем розвитку ЛП; *факторний (метод головних компонент)* – для встановлення системоутворюючих чинників розвитку компонент ЛП, закономірностей формування територіальних міграційних ринків праці (ТМРП); *кореляційно-регресійний аналіз* – для з'ясування впливу систем зайнятості на характеристики споживання населення регіонів України, інших взаємозв'язків у системах ЛП та середовища його розвитку;

методи управління якістю: графічний метод встановлення причинно-наслідкових зв'язків К. Ісікави – для систематизації і візуалізації пріоритетів у розбудові політики розвитку ЛП; *методи контрольних карт* – для оцінки реагування системи на заходи політики та виявлення стану керованості процесів розвитку ЛП; *соціологічні методи* – для з'ясування асиметрії квалітативних характеристик на ринку освітніх послуг та ринку праці; *графічні та картографічні методи* – для візуалізації встановлених взаємозв'язків, співвідношень, глибини та масштабів асиметрії розвитку ЛП та його компонент.

Інформаційну базу дослідження складають наукові праці вітчизняних та закордонних учених, нормативно-правові акти України, норми міжнародного права, нормативні документи та довідково-аналітичні дані міністерств та відомств, інформаційно-аналітичні масиви даних Державної служби статистики України та органів статистики інших країн, міжнародних організацій (Світового банку, Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації з міграції, Міжнародної організації зі стандартизації та інших), дані органів державної влади України, веб-ресурси. Дані соціологічного обстеження були отримані автором спільно з учасниками Проєкту регіонального розвитку «Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу випускників ВНЗ і ПТНЗ прикордонного регіону: соціальне партнерство, державне і регіональне замовлення», що виконувався в Україні при секторальній підтримці ЄС (№ДР0119U103222; №ДР 0120U103602). Результати, представлені у дослідженні, опрацьовані та інтерпретовані особисто.

Наукова новизна одержаних результатів. На основі міждисциплінарного комплексного підходу сформовано новий напрям структурно-кваліметричних досліджень ЛП – кваліологічну аналітику, суть якого полягає у розробці теоретико-методологічних основ дослідження ЛП на засадах енергетичної парадигми і котрий включає розширення понятійно-термінологічного апарату наукового пошуку (квалітативна економіка), розвиток методології дослідження ЛП у частині імплементації положень структурно-кваліметричного підходу до аналізу людської діяльності (активності), обґрунтування стратегічних імперативів та інструментів впровадження нових якісних векторів політики розвитку ЛП.

Суть положень, що складають наукову новизну дослідження, полягає у наступному:

вперше:

- сформовано методологію кваліологічної аналітики ЛП – галузі загальної соціальної та економічної аналітики, основу якої складає синтетичний квалітативний підхід до дослідження ЛП, що ґрунтується на сукупності методів кваліології та кваліметрії, взятих у тісному зв'язку з положеннями енергетичної економіки праці та концепції людського розвитку. Це дозволило обґрунтувати механізми розвитку ЛП за якісними параметрами; розкрити бінарні зв'язки та зумовленість розвитку ЛП середовищем життя та праці; обґрунтувати критерій цілепокладання ЛП при структурній декомпозиції даного феномену; визначити змістовність особистісного і діяльнісного підходів до вивчення ЛП. У підсумку це стало підґрунтям для розробки: авторської методики структурно-кваліметричного аналізу розвитку ЛП; аналітичного забезпечення шляхів удосконалення політики розвитку ЛП, гармонізованої з цілями людського розвитку;

– сформульовано концепцію квалітативної економіки, підставою виділення якої є наростання протиріч та викликів у системі гармонійного задоволення людських потреб (базових і якісно нових), які нерозривно пов'язані з принципами економічного зростання, базованого на функціоналі якості та регламентованого вимогами сталого і людського розвитку. Обґрунтовано генезу якості у квалітативній економіці, об'єднано багатоукладність підходів, концепцій економіки та визначено нові вимоги до сценаріїв реалізації політики розвитку ЛП. Вказано на додаткові резерви цього розвитку у частині: трансформації цінностей та зайнятості, ролі соціальних інститутів, механізмів якісного змикання освіти і ринку праці, інструментів аналітичного забезпечення оцінки стабільності і відтворюваності якості ЛП;

– розроблено методичне забезпечення аналізу розвитку ЛП регіонів України з використанням положень теорії управління якістю. Це дозволило врахувати специфіку існуючих підходів до оцінки якості, а також уможливило організацію структурно-кваліметричного дослідження за напрямками: геопросторовим (диференціацією регіонів за рівнями розвитку ЛП), функціонально-часовим (аналізом чинників системотворення компонент ЛП), із подальшим ранжуванням пріоритетів відповідної політики розвитку ЛП за кожною із компонент на засадах проблемо-орієнтованості і співставності найвищих значень показників людського розвитку в регіонах України;

– запропоновано розглядати розвиток ЛП у трьохвимірній системі координат «час-простір-енергія». Авторська ідея бере початок в царині синергетики, продовжує традиції енергетичної економічної парадигми праці і дозволяє обґрунтувати механізми нарощування ЛП. Методологічно це уможливлює введення нових координат діагностики проблем розвитку ЛП: функцію часу як механізму синхронізації появи нової якості, функцію простору як місця (середовища) життєдіяльності людини, функцію енергобалансу людини як основного джерела життєздатності, здоров'я і енергообміну у процесі праці. Це обґрунтувало імплементацію цих функцій у кваліметричне поле досліджень розвитку ЛП на особистісному рівні;

– введено в методологію аналітичного забезпечення політики розвитку ЛП низку методів управління якістю (контрольних карт) з метою оцінки стабільності процесів розвитку компонент ЛП у регіонах України та перебування їх у зоні допустимих значень. Такі інструменти дозволяють з'ясувати ступінь реагування системи ЛП на заходи політики його розвитку і можливості багаторазового повторення процесу формування його якісних характеристик на рівнях, не нижчих раніше досягнутих (відповідно до положень теорії управління якістю). Сформульовано застереження у частині використання цих інструментів щодо процесів з іманентною природою варіабельності; розкрито їх можливості ідентифікації проблемних місць у політиці розвитку ЛП, інформаційного забезпечення коригування її заходів, досягнення балансу за регіональними цілями розвитку;

удосконалено:

– теоретико-прикладні підходи до концептуалізації ознак розвитку ЛП з групуванням останніх на засадах особистісного і діяльнісного підходів. При

виділенні ознак враховано структурно-кваліметричну декомпозицію ЛП, види людської діяльності, рівні соціогенезу та потенціалістський сенс категорії. У результаті порівняно з існуючими підходами підвищена змістовність аналітичного дослідження, зокрема, у частині врахування сучасних вимог квалітизації економіки України та цілей людського розвитку;

- підходи до структурно-кваліметричної декомпозиції ЛП із виділенням додаткових компонент аналізу: екстичної (як життєвого простору ЛП) і диджитал-інклюзивної (як готовності і включеності у цифрову реальність). Аргументом для цього є сучасні тенденції цифровізації економіки, змін сфери зайнятості, потреб та способів їх задоволення, систем організації простору розселення, а також швидкості цих змін. Це забезпечило додаткову порівняно з існуючими підходами повноту дослідження ЛП відповідно до нових умов квалітизації економіки України;

- методико-прикладні аспекти використання моніторингових досліджень, технологій, комплексність характеру яких забезпечується через єдність програмно-методологічних, організаційних, методичних засобів систематичного спостереження, у діагностуванні квалітативних асиметрій та формуванні аналітичного забезпечення нової політики якісного «змикання» ринку послуг вищої освіти та ринків кваліфікованої праці на основі компетентнісного підходу;

- методичні підходи до виявлення закономірностей формування територіальних міграційних ринків праці, що на відміну від існуючих підходів дозволяють ідентифікувати міграцієзумовлені квалітативні зміни ЛП України на окремих рівнях інституційної організації суспільства (особи, домогосподарства, держави). Це досягнуто завдяки виділенню основних системоутворюючих чинників дуального ринку праці, і уможливило групування ймовірних якісних втрат з боку системи працевикористання з метою специфікації у подальшому заходів щодо запобігання таким втратам;

- прикладний підхід до дослідження тенденцій диджиталізації ЛП, який на відміну від існуючих підходів розглядається як джерело можливостей його розвитку, що містить резерви змістовної і структурної трансформації середовища людської активності і має бути використаний у регуляторній політиці держави й діяльності інститутів;

дістали подальшого розвитку:

- теоретичні підходи до визначення ЛП за рахунок використання кваліологічно-системного підходу, що знаходить свій вираз у інтегральності якісних характеристик людини; введення у дефініцію зумовленості розвитку ЛП впливом середовища, яке визначає можливі межі і варіабельність здійснюваних людиною виборів та траєкторії сучасного і майбутнього власного розвитку;

- систематизація генези концепту якості у міждисциплінарному і соціально-економічному дискурсі з виділенням антропологічної групи концепцій, зокрема, на основі з'ясування природи якості, що виражається у її відносності щодо міри задоволення людських потреб, суб'єкт-об'єктній єдності ознак, багатовимірності станів, що дозволило обґрунтувати підходи до дослідження ЛП як квалітативної категорії;

- підходи до маркування модерного ціннісно-культурного поля людського розвитку, поділеного за сферами діяльності людини і «осями» трансформації цінностей, притаманних для суспільної системи. Акцент зроблено на дотриманні принципів непорушності прав людини, збереження національної ідентичності, безпечної асиміляції сучасних цінностей та використання новітніх креативних, цифрових, високобезпечових транзитивних каналів;

- науково-методичні основи формування системи соціальних стандартів і гарантій як одного із інструментів регулювання доходів населення та механізму забезпечення мінімальних рівнів споживання, зокрема, у частині реалізації функції енергетичного балансу системи – життєзабезпечення, компенсації, трансформації (питання раціону харчування) і на цій основі підтримку фізичної активності населення відповідно до специфіки зайнятості у регіонах України за критеріями превалюючих видів економічної діяльності і важкості робіт;

- методичні підходи і практичні технології аналітичного, інформаційного та інституційного забезпечення процесів підвищення якості медичних послуг як неодмінної умови подолання розривів між очікуваннями суспільства щодо цієї якості та її фактичного рівня для розвитку ЛП в умовах квалітизації економіки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в удосконаленні методології системної класифікації та обґрунтування політики розвитку ЛП в умовах квалітизації економіки України, що забезпечить збалансування потреб ЛП в освітній сфері, на ринку праці, міграційних переміщеннях, соціокультурній та іншій діяльності і можливостей середовища їх задовольняти. Основні рекомендації дослідження впроваджено на державному та регіональному рівнях:

на державному рівні: у діяльності Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України (довідка № 04-28/05-795 від 05.07.2019 р.) – рекомендації щодо формування індикаторів відтворення якості людського потенціалу; у діяльності Комітету з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення Верховної Ради України (довідка № 04-34/15-101530 від 28.05.2019 р.) – рекомендації щодо методичних засад оцінювання рівня розвитку ЛП в Україні для обґрунтування політики цього розвитку; у діяльності Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний фонд досліджень освітньої політики» (довідка № 38 від 06.02.2021 р.) – при розробці програм та планів стратегічного розвитку групи університетів, переміщених із тимчасово окупованої території;

на регіональному рівні: у діяльності Львівського обласного центру зайнятості (довідка № 08-3849/0-12 від 07.11.2012 р.) – рекомендації щодо регіональних особливостей формування трудового потенціалу при підготовці програми зайнятості на 2012-2014 рр.; (довідка № 02-4876/0-16 від 23.12.2016 р.) – аналітичну інформацію щодо структурних якісних змін прикордонних ринків праці; (довідка № 10-4344/0-18 від 06.12.2018 р.) – рекомендації щодо обґрунтування потреби у робочих місцях відповідно до напруженості регіональних ринків праці та їх якісних характеристик; у діяльності департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації (довідка № 05-10/2542 від 12.07.2017 р.) – рекомендації щодо якісних індикаторів майбутньої потреби у кадрах для забезпечення їх конкурентоспроможності.

Особистий внесок здобувача. Усі результати наукових досліджень, наведені у дисертації, одержані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистих досліджень автора. Матеріали кандидатської дисертації у роботі на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не використовувались.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та рекомендації за результатами дослідження пройшли апробацію на *міжнародних* наукових і науково-практичних конференціях, семінарах, форумах, зокрема, таких: «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості» (м. Львів, 2015 р.), «Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти» (м. Одеса, 2015 р.), «Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці та освіті» (м. Київ – оз. Світязь, 2015 р., 2016 р.), «Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій» (м. Дубляни, 2015 р.), «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія» (м. Братіслава, 2016 р.), «International Scientific – Practical Conference From Baltic to Black Sea: National Models of Economic Systems» (Riga, 2016), «Конкурентоспроможність національної економіки» (м. Київ, 2017 р., 2018 р.), «Trends in regional development in the EU countries» (Warsaw, Poland/Latvia, 2017), «Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society» (Kyiv-Vienna, 2018), «Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами» (м. Львів, 2019 р.); *всукраїнських* конференціях, зокрема: «Суспільні трансформації: людина, держава, соціум» (м. Львів, 2020 р.), «Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності» (м. Львів, 2018, 2019 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 59 наукових праць загальним обсягом 125,08 д.а., з яких особисто автору належить 21,73 д.а., у тому числі: розділи у 7 колективних монографіях (з них одна за кордоном); 4 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (із них 3 – у співавторстві), 16 статей у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 10 – у співавторстві), 29 публікацій за матеріалами конференцій (із них 4 – у співавторстві) та 3 публікації в інших наукових виданнях (із них 2 – у співавторстві).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 608 сторінок, у тому числі основний текст – 438 сторінок. Дисертація містить 57 таблиць, з них 12 таблиць займають 13 повних сторінок, 89 рисунків, з них 8 рисунків займають 8 повних сторінок, 19 додатків на 103 сторінках. Список використаних джерел налічує 460 найменувань на 46 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими проєктами, темами, сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкрито положення наукової новизни, підтверджено практичне значення та апробацію одержаних результатів.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження людського потенціалу в контексті квалітизації економіки» розкрито понятійно-термінологічний апарат дослідження ЛП через узагальнення основних існуючих підходів, форм виразу категорій, що відображають ту чи іншу сторону чи ракурс підходу до ролі і місця людини в економіці. При цьому виявлено, що напрацьований значний науковий доробок щодо теоретико-методологічних розвідок людських ресурсів, проте якісна їх сторона чітко не означена. Встановлено, що потенціалістський характер досліджуваної категорії експлікує його кваліологічну змістовність. Враховуючи особливі вимоги щодо якості, які пред'являються в економіці до: 1) людських ресурсів; 2) середовища існування людей та їх спільнот; 3) задоволення потреб людей, а також особливу роль людських ресурсів як чинника забезпечення конкурентоспроможності економіки, було сформульоване авторське визначення людського потенціалу. Автором уточнено поняття ЛП як об'єктивно обумовленої, кількісно визначеної інтегральної сукупності якісних властивостей людини та об'єднань людей, які формуються і можуть бути активізовані за певних умов середовища їх існування (життя та праці), і вказують на можливі межі залучення їх до економічної діяльності, споживання, саморозвитку, а також для подальшого відтворення компонент людини та їх об'єднань для економічного, соціального, духовного поступу, щасливого життя (у широкому розумінні, яке відображає глобальні цілі людського розвитку). За вузького суто економічного підходу ЛП – це об'єктивно обумовлена, кількісно визначена інтегральна сукупність якісних властивостей людини та об'єднань людей, які формуються і можуть бути активізовані за певних умов середовища їх існування (життя та праці), і вказують на можливі межі залучення їх до економічної діяльності з метою отримання найвищого економічного ефекту із дотриманням балансу із орієнтирами людського та сталого розвитку.

З'ясовано основні закономірності розвитку концепту «якість» у міждисциплінарному та соціально-економічному дискурсі та зародження процесів «квалітифікації» у соціальній економіці та політиці. Визначено групи концепцій дослідження якості у міждисциплінарних дослідженнях: субстратна, функціональна, предметно-галузева, системна і антропологічна. Виявлено трансформаційний характер категорії «якість» в економічних науках та прикладних студіях: від фокусу уваги на властивостях, до фокусу уваги на задоволенні вимог споживача, економічної ефективності та процесного підходу, що у сукупності складає системну єдність феномену «якість». Звертання до логіко-історичної зумовленості підходів, пов'язаних з визначенням місця якості в соціально-економічній і технологічно-управлінській парадигмах, а також з'ясування динаміки і комплексності впливу якості на усі соціально-економічні процеси суспільного життя, дозволило визначити зміст процесів *квалітизації економіки*. У рамках теоретико-методологічного базису квалітативної економіки подано авторське її визначення як сфери суспільного життя, сучасного типу економічної системи, способи виробництва та ресурсозабезпеченість якої базуються на якості (як властивості економічних ресурсів і економічних взаємозв'язків), функціонування якої повинне задовольняти постійно виникаючі

потреби людини матеріального і нематеріального характеру, що покликані підвищувати якість життя; економічна ефективність якої отримує нові імпульси росту за рахунок неосяжного підвищення якості процесів, взаємодій, комунікацій та механізмів конкуренції у ній; водночас межі зростання якої регламентуються вимогами і цінностями сталого розвитку, дотримання прав і свобод людей, гуманізації та пріоритетності цілей людського розвитку. Модернізаційними особливостями квалітативної економіки на противагу попередній економічній моделі визначено: 1) зміни ресурсного забезпечення у частині зростання ролі ресурсів інтелектуальної праці, технологій, інформації, наукових розробок, знань, даних; 2) розширення інституту власності у частині зростання частки і економічної цінності нематеріальних активів; 3) трансформацію механізмів формування економічної ефективності за рахунок зростання науко-, інтелекто-, освітомісткості праці, технологічних зрушень; 4) зміни у споживанні, яке переорієнтовується на якість речей, послуг і вражень; 5) віртуалізацію обміну і грошей; 6) трансформацію системи зайнятості (нові її види і форми, диджіталізація та автоматизація, нові резерви продуктивності); 7) формування нової економічної еліти (власники корпорацій, мереж, інтелектократи, пасіонарії, креативники); 8) нарощування темпів усіх видів мобільності населення; 9) інституціоналізацію якості; 10) людиноцентризм економіки. Разом з тим, *об'єктивність процесів квалітизації економіки України* поглиблює існуючі протиріччя щодо змикання якісних характеристик ЛП, потреб людини та можливостей середовища їх задовольняти при умові домінантного значення імперативу ціннісного підходу до функціонування квалітативної економіки, що витікає з її визначення.

У дослідженні розвинуто традиції української наукової думки у руслі фізичної економії. Зокрема, розкрито значення часу як механізму і активного чинника творення якості, що дозволяє твердити про «якісні періоди стану системи», про потреби розробки метричної шкали відліку нарощування якості; також роль енергії як внутрішньої властивості системи ЛП. Постійний енергообмін забезпечує життєздатність системи ЛП при умові збалансування її надходжень і використання відповідно до особливостей організму, способу життя та праці. Психологічна енергія індивіда має форму тонкої енергії, що у сукупності формує частину ноосфери, а енергія структури – це енергія нерівноваги, що є рушієм зміни станів якості системи. Континуум «простір – час – енергія» є базовою системою формування ЛП як квалітативної категорії на особистісному рівні. Викладені міркування обґрунтовують розвиток та розширення автором наукової школи фізичної економії і частково складають основу для розробки *синтетичного квалітативного підходу*.

У другому розділі «Методологічні основи дослідження людського потенціалу: квалітативні аспекти» обґрунтовано синтетичний квалітативний підхід до дослідження ЛП. Він ґрунтується, у першу чергу, на законах синергетики, що дозволяє додатково обґрунтувати теорію та методологію ЛП як квалітативної категорії. Зокрема, доведено, що симбіоз синергетичного підходу та принципів фізичної економії уможливорює розбудову концепції розвитку ЛП як процесу формування системної якості шляхом переходів до нових станів

відкритої системи через дисбаланс, нарощування якості і синхронізацію процесів її творення. Відповідно до цього розкрито роль середовища розвитку ЛП як джерела можливостей формування якісно нових його станів, що ідентифікується як бінарний зв'язок 3-го типу.

Сформульовано основні принципи дослідження ЛП: гомеостатичності, динамічної ієрархічності, нелінійності і нерівноважності, суб'єкт-об'єктної єдності, багатовимірності, відносності. Визначено основні підходи, що формують каркас методики дослідження ЛП: синергетичний, комплексний, структурний, ресурсний, нормативний, холистичний, цільовий, стратегічний. На основі цього сформовано цілісну платформу синтетичного квалітативного підходу (рис. 1), специфіка якого, окрім вищезазначених теоретичних викладок, у методологічному плані вирішує такі складні завдання: відтворює відносність категорії якості (це обумовлює специфіку методів дослідження); вирішує проблему еталону; специфікує шкали вимірювання та методи, які дозволяють градувати якість і присвоювати їй семантичні значення; формує суб'єкт-об'єкту єдність дослідження (бінарний зв'язок 1-го типу); уможливорює застосування процедур «згортання» якості (для реалізації бінарного зв'язку 2-го типу).

Автором викладено багатоманітність підходів до структурування ЛП і запропоновано власний підхід на основі цілепокладання (тобто відповідності цілям людського розвитку), який відображає особливості квалітативної економіки і відповідно до якого виділено: демографічно-валеологічну, освітньо-інтелектуальну, професійно-кваліфікаційну, соціокультурну, екстичну і диджитал-інклюзивну компоненти. Існування різних рівнів соціогенезу (людського організму, індивідуальності та особистості), а також підхід до ЛП з погляду єдності потреб, здібностей та готовності до діяльності уможливило виокремлення особистісного і діяльнісного зрізів ознак ЛП. Сформовано систему індикаторів, які відображають ознаки розвитку ЛП за кожною компонентою. У комплексі це дозволило узагальнити архітектоніку ЛП, специфіковану за цілями людського розвитку, за бінарними зв'язками кожної з компонент із сферами середовища, що формують межі їх розвитку (рис. 2). На схемі наведені лише окремі напрями політики розвитку ЛП – ті, кваліологічна аналітика яких розвинена у дослідженні.

У продовження напрацювань фізичної економії та на основі трансформації наукового підходу до оцінки сталого розвитку суспільних систем, і методології кваліметрії, розвинуто та апробовано методику кваліметричної оцінки ЛП регіонів України за використання трьох вимірів якості: просторового (геоекологічного), часового (соціо-демографічного) та енергетичного (економічного). Обґрунтовано, що останній вимірюється через показники калорійності харчування у домогосподарствах регіонів. При цьому досягнуті рівні якості співставлено з мірою гармонізації їх розвитку. Пропонована методика базується на порівнянні фактично сформованих векторів якості з ідеальними значеннями параметрів, чим у ній вирішується проблема еталону.

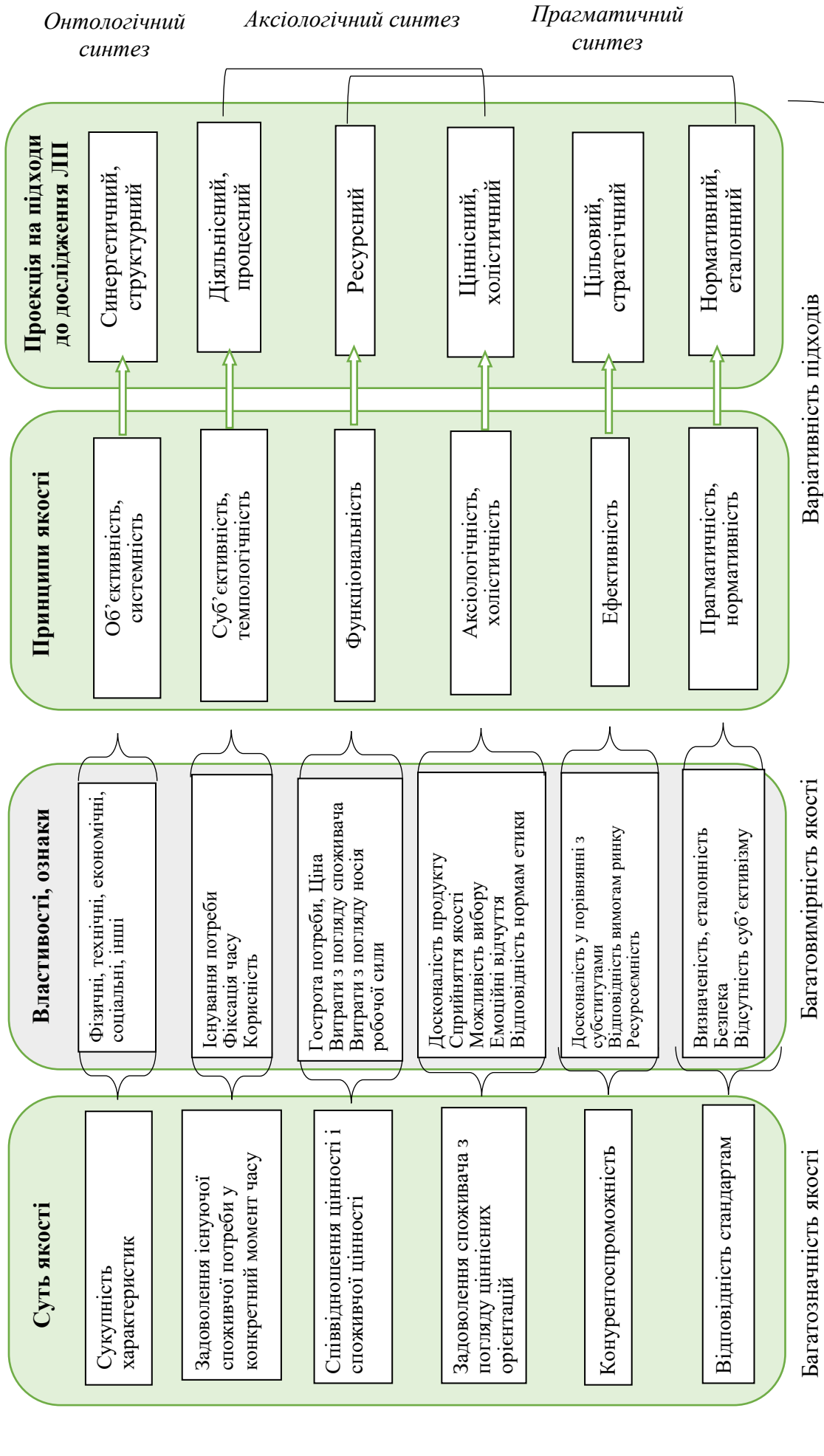

Рис. 1. Синтетичний квалітативний підхід до дослідження людського потенціалу

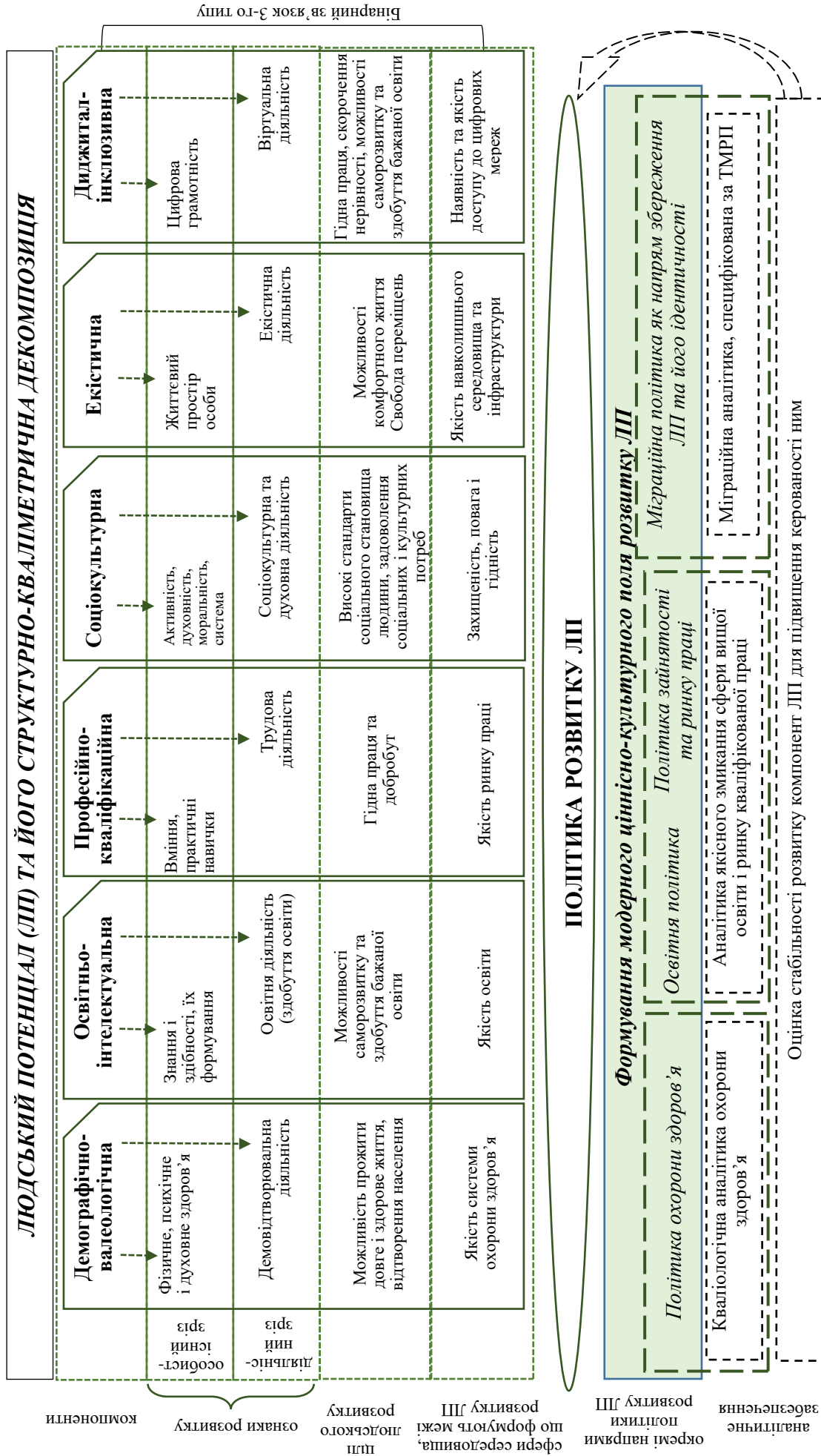

Рис. 2. Архітектура розвитку компонент людського потенціалу та місце аналітичного забезпечення у політиці цього розвитку

Розроблено методичні засади дослідження регіонів України, які полягають у наступному. Відповідно до системи індикаторів досягнення цілей (тобто на основі цілепокладання), а також положень теорії управління якістю щодо вимог до процесу її формування (*відповідності, стабільності (сталості) і відтворюваності*) концептуалізовано методичну схему комплексного дослідження ЛП. Запропоновано використання для оцінки стану розвитку ЛП та класифікації регіонів дискримінантний та таксономічний методи аналізу (останній як допоміжний для формування масиву даних про рівень розвитку ЛП на основі обрахунку Евклідових відстаней). Перший має низку суттєвих переваг перед іншими класифікаційними та метричними методиками за рахунок: класифікації з «навчанням», можливості використання номінальних змінних, дискримінації об'єктів на основі метрики, що враховує взаємозв'язки між змінними (індикаторами розвитку ЛП) у багатовимірному просторі – відстань Махаланобіса (d_{ij}^M):

$$d_{ij}^M = \sqrt{(X - Y)^T S^{-1} (X - Y)}, \quad (1)$$

де: X, Y – вектори ознак; S – коваріаційна матриця ознак; T – операція транспонування.

Результатом аналізу є віднесення кожного об'єкту спостереження (регіону України) лише до однієї класифікаційної групи за рівнем розвитку кожної з компонент.

Для дослідження системоутворюючих чинників розвитку ЛП використано факторний аналіз (метод головних компонент), що вирішує завдання: 1) скорочення чисельності факторів у факторній моделі (редукція); 2) побудови структури взаємозв'язків та класифікації факторів у моделі. Подальше проведення аналізу за запропонованою схемою уможливило диференціацію регіонів України та виявлення особливостей розвитку компонент ЛП.

У третьому розділі «Людський потенціал України та його структурно-кваліметрична оцінка: диференціація регіонів та чинники розвитку» за допомогою авторської методики проведено аналіз диференціації регіонів України за рівнем розвитку ЛП, а також визначено системоутворюючі чинники за кожною з його компонент. Перелік індикаторів, включених у демографічно-валеологічну компоненту, обґрунтовано тим, що для формування квалітативних характеристик населення важливими є показники його здоров'я, у тому числі психологічного, на що робиться акцент у *валеології*, як напрямі спеціальних наукових знань міждисциплінарного стику. Встановлено, що у групу з високим рівнем розвитку віднесено Київську, Львівську і Одеську області, які не утворюють монолітну групу, але характеризуються додатними міграційними приростами. Свідченням ролі міграції у розвитку цієї компоненти є високий внесок розрахункового показника *міграційного потенціалу* у розрізнення груп ($F\text{-remove}=7,32$). У групу з найнижчим рівнем розвитку ввійшли Донецька і Луганська області (з причин глибоких процесів депопуляції) та Сумська (низька самооцінка населенням свого здоров'я, найнижчі витрати домогосподарств на харчування). За результатами факторного аналізу (метод головних компонент, прийом обертання Verimax) з'ясовано, що першочергове значення (40 % внеску у дисперсію) у формуванні демографічно-валеологічної компоненти ЛП належить чинникам здоров'я

населення регіонів України (*фізичного та психічного здоров'я, захворюваності, смертності*). При цьому виявлено недостатню обґрунтованість формування інфраструктури охорони здоров'я та невідповідність її потребам населення.

Аналітичне дослідження освітньо-інтелектуальної компоненти ЛП дозволило висувати про існування центрів концентрації інтелекту (Київ, Львів, Харків) при одночасному вимиванні інтелектуального потенціалу, зниження рівня освіти унаслідок дії багатьох чинників, у тому числі й воєнного характеру) у Донецькій, Луганській, Закарпатській областях, а також меншою мірою, але суттєво у Чернівецькій та Івано-Франківській областях. При цьому найбільший внесок у розрізнення груп регіонів мають показники: питомої ваги учнів, що продовжили навчання після 9-го класу ($F\text{-remove}=8,99$), охоплення дітей шкільною освітою (5,3), чисельність аспірантів на 10 тис. населення (4,08), частка другорічників на 1 млн. населення (3,68) та інші. Проведений факторний аналіз визначив провідну роль рівня знань, концентрації інтелекту та спроможності населення інвестувати в освіту у системоутворенні компоненти.

Спільно з виконавцями проєкту «Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу...» автором було отримано та самостійно інтерпретовано дані соціологічного обстеження випускників ЗВО Львівської області. Узагальнено рівень формування квалітативних характеристик випускників ЗВО за їх власними оцінками, що дозволило диференціювати їх, зокрема, за галузями знань. Отримані високі оцінки задоволеності здобутою освітою (78,9 % опитаних задоволені повністю або здебільшого) при деталізації виявило низку проблем: *значного відставання практичної складової підготовки від теоретичної* (у середньому на 10,8 балів), особливо за *технічними галузями* підготовки; нижчими чим у середньому показниками працевлаштування з цими ж галузями, а також існування оберненого зв'язку між задоволеністю якістю освіти і рівнем заробітку (табл. 1). Це свідчить про наявність *якісного дисбалансу* та проблем у формуванні системою вищої освіти навичок, які б відповідали запитам ринку праці, насамперед, у технічних галузях, що сформувало завдання розробки політики подолання такого дисбалансу.

Таблиця 1

Оцінка взаємозв'язків у системі задоволеності якістю освіти та ефективністю працевлаштування випускників ЗВО Львівської області, 2020 р.

Показники	Значення коефіцієнта кореляції	Характеристика напряму і сили зв'язку
Коефіцієнт кореляції між середнім доходом випускників і: - питомою вагою випускників, незадоволених якістю здобутої освіти	0,512	Прямий помітний
- оцінками випускників рівня теоретичної підготовки	-0,629	Обернений помітний
- оцінками випускників рівня практичної підготовки	-0,544	Обернений помітний
Коефіцієнт кореляції між рівнем зайнятості за фахом і: - загальною задоволеністю освітою	0,420	Прямий помітний
- оцінками випускників рівня теоретичної підготовки	0,360	Прямий помітний
- середніми доходами випускників	-0,467	Обернений помітний

Джерело: обчислення автора на підставі обстеження випускників ЗВО Львівської області

Встановлено, що економічна активність населення (ЕАН) України як концентрований вираз потреби у праці відтворює в останні роки (починаючи з

2014 р, однак не тільки з причин початку воєнного конфлікту) поглибленням асиметричності ринку праці. Водночас виявлено недостатність зв'язку ЕАН з якісними характеристиками використання праці: її продуктивністю, ефективністю зайнятості, напруженістю на ринку праці та у сфері доходів населення, що свідчить про *низьку якість ЕАН*.

Виходячи з предмету дослідження аналіз професійно-кваліфікаційної компоненти проведено із добором показників, які б поряд із кількісними аспектами повніше характеризували якісні аспекти включення ЛП у ринок праці, які акумулюються у концепції *гідної праці*. Результати дискримінантного аналізу підтвердили *пріоритетність якісних характеристик* у розвитку професійно-кваліфікаційної компоненти ЛП. Найбільший внесок у розрізнення груп регіонів України мають показники: залежності оплати праці від рівня освіти ($F\text{-remove}=12,6$); диференціації осіб, що працюють наднормово за освітою (5,1); питомої ваги одружених жінок, що працюють понад 40 год на тиждень (3,0). Результати факторного аналізу додатково підтвердили вище значення якісних чинників розвитку професійно-кваліфікаційної компоненти ЛП та наявність негативних тенденцій щодо депривацій на ринку праці та його *якісну незрілість*.

Дослідження соціокультурної компоненти ЛП ґрунтувалося на включенні показників громадської і політичної активності, соціальної відповідальності бізнесу, релігійності, порочності, самотності і покинутості. Характер розвитку соціально-культурної компоненти ЛП у регіонах України глибоко диференційований: тип культури у західних регіонах підтримується традиціями спадкового виховання і релігійності; у східних і деяких південних (Одеська, Миколаївська області) – соціально-відповідальний і активний тип. При цьому строкатість соціокультурного розвитку має бути основою регіоналізації підходів до політики розвитку досліджуваної компоненти ЛП при імперативі збереження національної ідентичності.

Встановлено, що екістична компонента ЛП регіонів України формується під впливом двох тенденцій: промислової урбанізації, що характерно для регіонів сходу України та деяких південних (Одеська, Миколаївська) областей; формування метрополійних центрів – Київ, Львів, Харків, Суми, що зумовлено особливостями територіальних систем зайнятості. Найбільший внесок у розрізнення регіонів внесли показники урбанізації ($F\text{-remove} = 44,2$) та щільності населення (14,4).

Диджитал-інклюзивна компонента ЛП відображає новітні вимоги щодо його розвитку і трансформує потреби людей, висуває нові вимоги до їх якостей. Про це свідчать результати дискримінантного аналізу – найбільший внесок у розрізнення груп справила зайнятість на цифрових платформах ($F\text{-remove} = 24,6$), а також знання англійської мови (16,75). Групу з найнижчим рівнем розвитку сформували Волинська, Житомирська, Кіровоградська, Луганська, Хмельницька області з причин нижчих показників доступності до цифрових мереж, недостатнього володіння англійською мовою, меншою зайнятістю у сфері ІТ. Системність компоненти забезпечувалася насамперед поширеністю і дохідністю віртуальної діяльності. Це актуалізує розвиток у межах освітньої політики

напрямків формування цифрової грамотності населення, освіти дорослих, підготовки з англійської мови.

Міграція як об'єктивний чинник розвитку ЛП створює передумови для його якісних змін. Однак глибина, характер, векторність таких змін суттєво відрізняється у межах кожного територіального міграційного ринку праці (ТМРП), на кожному з інституційних рівнів (Україна, домогосподарство, особа-мігрант). У дисертації, ґрунтуючись на положеннях геосферного підходу, аналітичної міграціології, синтетичної теорії міграції, теорії дуального (*dual*) ринку, запропоновано специфікувати ТМРП за їх особливостями. Дану ідею розвинено в аналітичному дослідженні ТМРП «Україна-Німеччина», де за допомогою факторного аналізу виявлено його системоутворюючі чинники (табл. 2), які створюють передумови квалітативних змін ЛП. Так, значними факторними навантаженнями характеризуються показники нижчої участі українців у робочій силі у Німеччині порівняно з іншими особами з міграційним фоном (блок *можливостей та депривацій ТМРП*). Це окреслює причини міграції – переважання довготривалої, освітньої, сімейної, молодіжної міграції (*соціально-демографічні та інституційні показники*). Інші закономірності формування цього ТМРП: вища освіченість мігрантів; низькі показники нелегальної міграції; зростання заробітних плат швидше, ніж сум переказів мігрантів в Україну (*фінансові особливості ТМРП*); транскордонний вплив українсько-польського ТМРП. Встановлено, що у механізмі формування ТМРП переважають сили «притягування».

Таблиця 2

Особливості розвитку українсько-німецького ТМРП: результати факторного аналізу показників за 2007–2017 роки

Блоки показників, що характеризують особливості ТМРП	Внесок головних компонент у дисперсію по блоку, %		
	F ₁	F ₂	F ₃
Соціально-демографічні та інституційні	59,2	23,4	16,0
Можливості та депривації ТМРП у Німеччині	71,8	17,1	
Фінансові та безпекові	67,7	20,5	
Кон'юнктура ТМРП	65,7	25,7	

Джерело: обчислено автором на підставі даних Федерального статистичного управління Німеччини

Указані тенденції значно вирізняють ТМРП від інших подібних ринків та обґрунтовують висновок про необхідність специфікації міграційної політики в Україні щодо кожного ТМРП на основі попередніх аналітичних досліджень.

Застосування процедур «згортання якості» дозволило узагальнити покомпонентне групування регіонів України на основі присвоєння рангів за рівнем розвитку ЛП за кожною з компоненти та інтервального поділу отриманого масиву значень на основі величини варіації показників за стандартним відхиленням від середнього. Таким чином отримано 4 групи регіонів України за інтегральним рівнем розвитку (рис. 3).

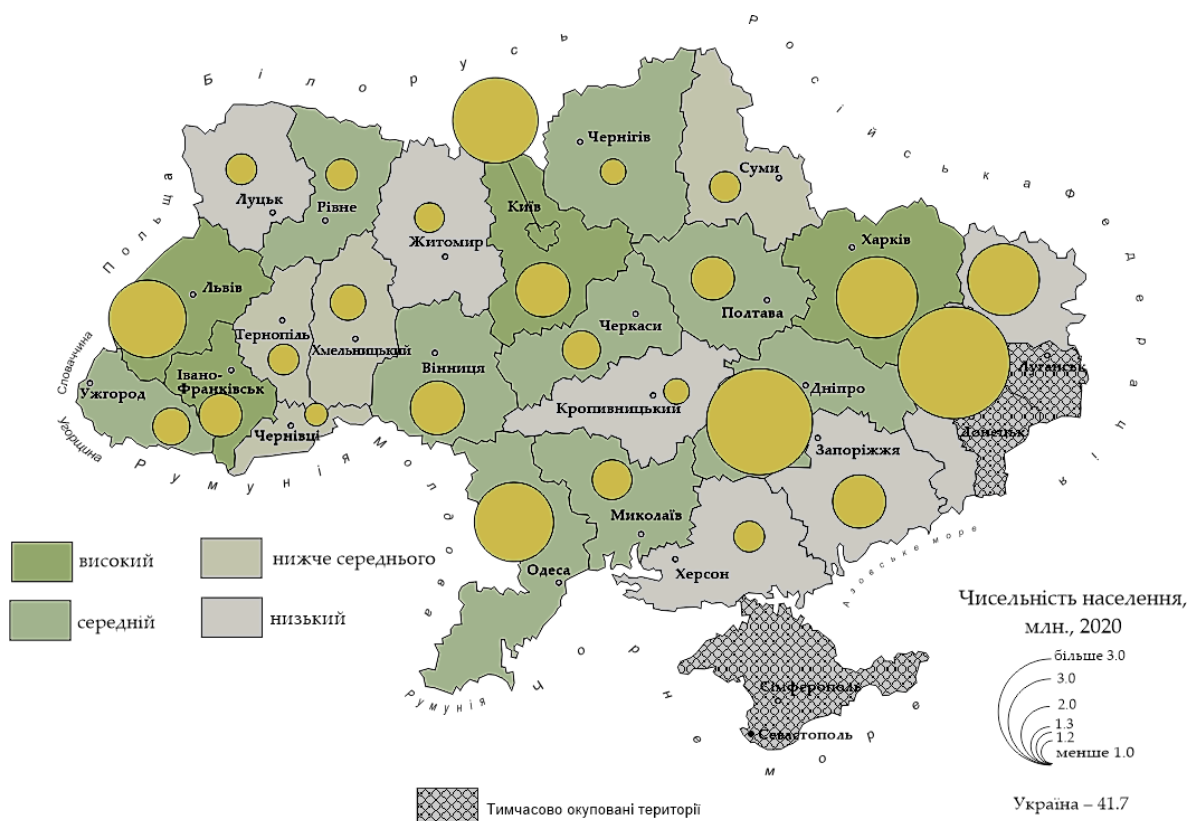

Рис. 3. Картографічне відтворення інтегрального рівня розвитку ЛП регіонів України, 2020 рік

У четвертому розділі «Людський потенціал в умовах новітніх технологічних змін: індустріальна революція та розвиток внутрішнього ринку» досліджено новітні умови перспективного розвитку ЛП, визначено зміст та транзитивні механізми модерного ціннісно-культурного поля розвитку ЛП, запропоновано моніторингову методику діагностики квалітативної асиметрії на внутрішньому ринку освітніх послуг та ринку праці у розрізі регіонів України.

Відповідно до виявлених протиріч квалітизації економіки України (недостатнього врахування цінностей у політиці розвитку ЛП, що призводить до обмеження як потреб людей, так і середовища щодо їх задоволення і поглиблює протиріччя у тенденціях недорозвитку ЛП та неминучості включення України у глобальний простір та зміні її ролей із суб'єкта на об'єкт), а також викликів (обмеження прав людини на справедливу винагороду за працю, захисту від злиднів, подальшого вимивання національної ідентичності, домінування може приватних та фінансових інтересів у політиці, стримування духовного розвитку при приматі матеріальних цінностей) запропоновано підходи до маркування модерного ціннісно-культурного поля людського розвитку, поділеного за сферами діяльності людини і «осями» трансформації цінностей, притаманних для суспільної системи. Серед них: непорушність прав і свобод людини, необхідність збереження українських архетипів, а також безпечна асиміляція сучасних цінностей у щоденне життя та практику господарювання (активності, інноваційності, полікультурності та толерантності, постсекулярності, нових ролей працівника, мешканця Землі, особистості та члена суспільних груп тощо). При цьому запропоновано використовувати як уже напрацьовані механізми

розбудови ціннісно-культурного середовища, такі і новітні технології: креативні, цифрові, інформаційно-безпекові.

Обґрунтовано, що, з метою підвищення якості освіти в Україні слід запроваджувати моніторингові технології діагностики квалітативних асиметрій на професійних ринках праці. У дослідженні запропоновано та апробовано методику такої діагностики щодо формування *фахових компетентностей* та *соціоемоційних (трансверсальних) навичок* у випускників ЗВО регіону з погляду потреб конкретних регіональних професійних ринків праці (за результатами опитування роботодавців Львівської області, проведеного у рамках реалізації проєкту «Моніторинг реалізації інтелектуального потенціалу...» автором було здійснено обробку анкет з відповідями роботодавців та їх аналітичне узагальнення). Апробація методики дозволила виявити низку проблем на ринку праці Львівської області: *незадовільну якість підготовки фахівців технічного спрямування; недостатній рівень знань з іноземної мови; дефіцит якості кадрів* (його відчуває 10,4 % роботодавців), особливо щодо галузевих знань фахівців загального спрямування (юристів, економістів, менеджерів). Частково проблему роботодавці вирішують самотужки. У розрізі окремих ВЕД масштаби підготовки є значними (рис. 4). Це актуалізує розробку відповідних напрямів освітньої політики та її аналітичного забезпечення. Разом з тим, встановлена недостатня співпраця роботодавців із ЗВО області (у формальній і неформальній площині), що обумовлює необхідність ширшого їх залучення у процеси наповнення змістом освітніх програм, формування прикладних навичок здобувачів освіти, розвитку їх професійної траєкторії.

Рис. 4. Рейтинг ВЕД Львівщини, роботодавці яких здійснюють підготовку фахівців власними силами, % від кількості роботодавців відповідного ВЕД

Джерело: побудовано автором за результатами обстеження роботодавців Львівської області, проведеного у вересні-листопаді 2019 року

Автором (у рамках фізичної економії) обґрунтовано особливу роль енергетичного балансу раціону харчування як окремого чинника стабілізації працевідтворення ЛП. Нині проблема харчування визнана однією із важливих ланок системи світової безпеки. За даними Міжнародної організації з продовольства і сільського господарства (*Food and Agriculture Organization*) у 2017–2019 рр. майже 4 % українців відчували голод, який визначається як

нестача калорій. Встановлено, що фактичні рівні енергетичної місткості раціону населення України недостатні для задоволення потреб людей відповідно до структури зайнятості, важкості робіт у регіонах, соціально-демографічних характеристик населення, особливостей ринку праці. При цьому, приймаючи обмеження щодо ризиків однозначного трактування ролі калорійності харчування у функціонуванні організму, встановлено відсутність зв'язку між надлишковою вагою і поживністю раціону населення. Запропоновано запровадження *диференційованого регіонального підходу до формування прожиткового мінімуму* як основного регулятора мінімальних норм споживання, а також врахування таких пропозицій у діяльності галузевих соціальних партнерів.

Встановлено розбалансованість системи соціальних гарантій та показників диференціації рівня доходів населення України у частині невідповідності їх розмірів фактичному прожитковому мінімуму (23 % населення України у 2019 р. залишається за межею бідності), принципам формування тарифної системи оплати праці, недостатньої диференціації населення за розмірами винагороди за працю (індекс Кайтца становив у 2020 р. 43 % при рекомендованому значенні 60-70 %). Запропоновано вирівнювання, раціоналізацію розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної і, відповідно, середньої заробітної плат, насамперед, шляхом значного підняття мінімальної заробітної плати, зміни принципів формування тарифної системи оплати праці, а також підтримки підприємництва і підприємницьких доходів населення.

З'ясовано, що новітнє і динамічне явище диджиталізації трудової, щоденної, економічної діяльності докорінно їх змінює, створюючи одночасно і загрози, і можливості для розвитку ЛП, до яких інститути часто не готові. У сфері освіти та праці це: 1) *автоматизація та роботизація робочих місць*, що змінює структуру ринку праці і несе швидше ризики, ніж можливості, особливо для молодих людей без досвіду; 2) *зміна умов праці та форм зайнятості* – урізноманітнює та флексибілізує ринок праці, розширює його резерви, однак вимагає гнучкості і від працівника, зміни типу і способу мислення, трудової поведінки (Україна посідає перше місце в «ІТ-фрілансі»); 3) *поява нових професій*, яка призведе до поглиблення вертикального і горизонтального неспівпадіння по навиках, водночас до зростання зайнятості низькокваліфікованої робочої сили (у 2020 р в Україні було офіційно визнано 76 нових професій); 4) *необхідність нових компетенцій та здібностей*, а також нова вимога до працівників – *цифрова грамотність* (37,9% українців у віці 18-70 років мають цифрові навички нижче середнього, ще 15,1% взагалі їх не мають). Останні дві тенденції – це виклики для сфери освіти. Проблемою є низька передбачуваність розвитку цілком нової цифрової реальності.

У п'ятому розділі «Напрями розвитку людського потенціалу України : до розбудови кваліологічної аналітики» визначено стратегічні імперативи розвитку ЛП України та необхідні для їх інструментального забезпечення заходи розбудови кваліологічної аналітики.

Обґрунтовано, що стратегічні імперативи розвитку ЛП визначаються з урахуванням: загальнонаукового контексту (по лінії методології окремих сфер

наукових знань); конкретнонаукового контексту соціальної економіки і політики. Завдання політики розвитку ЛП експлікується у фокусі цілей людського розвитку і у конкретнонауковому контексті проєктується на його базові сфери: охорону здоров'я, освіту, зайнятість, міграцію (див. рис. 2). Подальший виклад пропонує розвиток цих сфер через інструменти розбудови кваліологічної аналітики охорони здоров'я, якісного змикання сфери вищої освіти і ринку кваліфікованої праці, забезпечення активної міграційної політики.

За використання теорії та методології управління якістю узагальнено ті напрями розвитку ЛП відповідно до її компонентного складу, які за результатами їх факторного аналізу, проведеного у розділі 3, найсуттєвіше впливають на розвиток компонент (рис. 5). Фактично це обґрунтувало подальшу розробку напрямів кваліологічної аналітики розвитку ЛП.

Розроблені автором пропозиції щодо удосконалення інформаційного забезпечення політики розвитку ЛП стосуються (для органів статистики та медичної статистики): запровадження регіональних розрахунків енергетичного наповнення раціонів населення у соціально-демографічному вимірі; розширення статистичної інформації про психічне і соціальне здоров'я населення; формування і оприлюднення клінічних індикаторів якості медичних послуг у закладах охорони здоров'я та на регіональному рівні.

Попри те, що реформування системи охорони здоров'я триває, інституційне середовище розбудовується, це не скоротило розрив між якістю медичних послуг і очікуваннями суспільства щодо неї. Тому у дослідженні запропоновано шляхи підвищення якості медичних послуг на основі удосконалення системи управління якістю та, особливо, її аналітичного забезпечення: завершення діяльності з формування *моніторингу і аудиту індикаторів якості медичних послуг* та забезпечення у подальшому *доступу стейкхолдерів до їх результатів*; запровадження *моніторингів ефективності та безпеки медичних послуг* (рис. 6), що дасть можливість реалізувати одну з функцій управління якістю медичних послуг – *управління змінами на основі вимірювання їх впливу*. Моніторингові методики якості медичних послуг є ґрунтовно розроблені, а результати спостережень – доступні для широкого громадського кола в інших країнах. Найбільшим викликом у цій царині для України є створення інтегрованої системи управління і оцінки якості з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та підготовка персоналу відповідної кваліфікації, а також забезпечення якості інформації з дотриманням відповідних вимог і процедур. Після організації цього трудомісткого завдання в умовах цифровізації його виконання не потребуватиме постійних значних зусиль. Запропоновані заходи щодо запровадження моніторингів ефективності та безпеки медичних послуг не вимагають додаткових ресурсів, оскільки накладатимуться на вже запроектовану управлінську структуру моніторингу індикаторів якості медичних послуг та на те ж ресурсне забезпечення. Водночас зазначені заходи не будуть достатньо дієві без проведення повноцінного перепису населення.

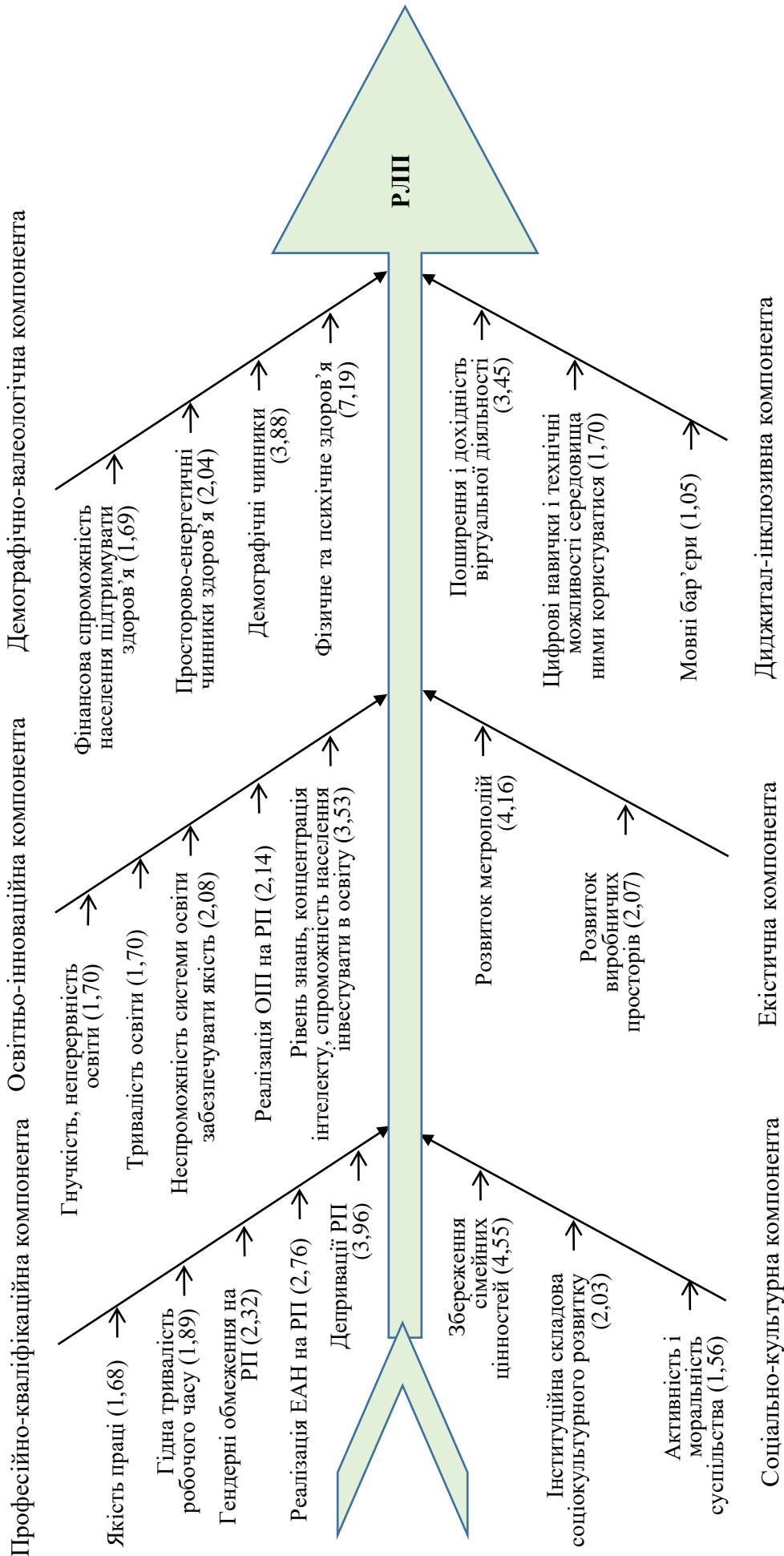

Рис. 5. Модель розвитку ЛП через вплив на системоутворюючі чинники його компонентів відповідно до результатів факторного аналізу

Перелік скорочень: РЛП – розвиток людського потенціалу, РП – ринок праці, ЕАН – економічна активність населення, ОПП – освітньо-інтелектуальний потенціал. У дужках наведено факторні навантаження відповідно до результатів обчислень, проведених у розділі 3.

Джерело: розробка автора з використанням ідей діаграми Ісікави

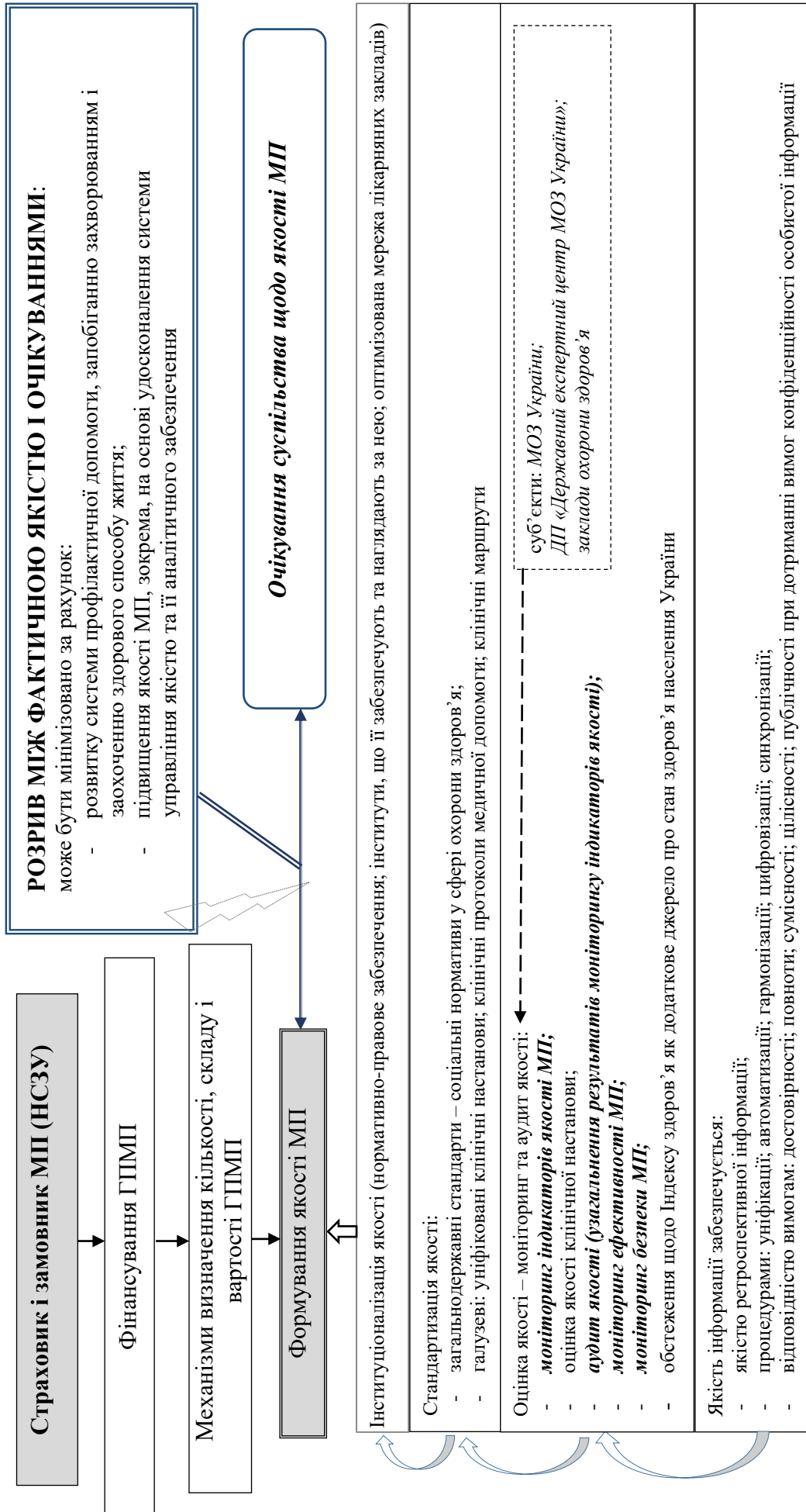

Рис. 6. Інституційні та аналітичні аспекти формування якості медичних послуг у системі охорони здоров'я України як основа для подолання розривів між очікуваннями суспільства щодо їх якості та фактичного її рівня (скорочення у схемі: МП – медична послуга; НМЗУ – Національна служба здоров'я України; ГПМП – гарантований пакет медичних послуг). **Напівжирним курсивом** виділено позиції, які автор пропонує покращити чи запровадити

В умовах глобальної конкуренції за людські ресурси та інтелект Україна втягнута у формування асиметричних міграційних мереж і систем, наслідком чого є якісні втрати ЛП на усіх рівнях. У дослідженні на основі проведеного у попередніх розділах аналізу систематизовано характер і особливості якісних втрат ЛП на рівнях особи-мігранта, домогосподарства, України. Відповідно доведено, що науковою основою політики запобігання таких втрат, а також розбудови активної міграційної політики (як превентивної, так і регулятивної) є методологія діагностики середовища її реалізації. Це дозволило розробити конкретні інструменти мінімізації негативного впливу за кожною зі закономірностей формування цього ТМРП. У цьому контексті соціальне підприємництво – відносно новий інститут, який заповнює прогалини недостатньої ефективності звичайного бізнесу і держави, і роль якого у міграційній політиці належить суттєво підвищувати. У роботі запропоновано ширше використовувати ефекти соціального підприємництва: у випадку реєміграції – використання міграційного капіталу, реадaptaція мігранта і відновлення його соцієтальних зв'язків, вирішення соціальних проблем громади; у випадку еміграції – адаптація до приймаючого соціуму, запобігання неформальній зайнятості, збереження національної ідентичності, розбудова і зміцнення діаспори. Для його активізації в Україні необхідним є прийняття відповідних нормативних актів, фінансово-інвестиційні та фінансові механізми сприяння, а також надання інформаційної підтримки українським соціальним підприємцям-мігрантам в інших країнах. Останнє упередить якісні втрати ЛП.

Якісне змикання сфери вищої освіти і ринку кваліфікованої праці – це досягнення максимальної відповідності якісних характеристик випускників закладів вищої освіти і їх професійного спрямування та вимог роботодавців щодо цих характеристик, що формує якісні особливості і структуру попиту на ринку праці. Забезпечення досягнення цілей політики якісного змикання у значній мірі може бути реалізоване через процедури стандартизації якості освіти. Запропоновано удосконалення аналітичного забезпечення цієї політики: *узгодження змістовного наповнення стандартів вищої освіти (СВО) у частині формування компетентностей з вимогами квалітативної економіки. А саме з необхідністю: формування вищого рівня цифрових компетентностей, аніж задекларовані в існуючих стандартах; стикування за змістом і заповнення прогалин у професійних стандартах і СВО; запровадження моніторингу якісного змикання сфери вищої освіти і ринків кваліфікованої праці.*

Для обґрунтування змістовності та методологічних засад моніторингових технологій запропоноване таке означення: *якісне змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці* – це досягнення максимальної відповідності якісних характеристик випускників закладів вищої освіти і їх професійного спрямування та вимог роботодавців щодо цих характеристик, що формує якісні особливості і структуру попиту на ринку праці. Йдеться про відповідність: попиту і пропозиції у професійно-кваліфікаційному розрізі; фахових компетентностей і соціоемоційних навичок випускників особливостям професійно-кваліфікаційних вимог до них та функціям, що покладаються на фахівців відповідно до специфіки посад; очікувань фахівців з вищою освітою

щодо своєї професійної реалізації, перспектив, матеріальної винагороди за працю та можливостей ринку праці ці очікування задовільнити.

Пропонований моніторинг – це комплекс програмно-методологічних, організаційних, методичних засобів, які забезпечують систематичне відстеження відповідності квалітативних характеристик випускників, що здобули вищу освіту, та вимог роботодавців щодо цих характеристик за стандартизованою методикою. Результатом моніторингу має стати, зокрема, аналітичний звіт про особливості кожного з професійних ринків праці, його проблеми, що формує основу для розробки заходів освітньої політики, політики зайнятості. Проміжними результатами, які мають значну прикладну вагу, є аналітичні дані щодо окремих характеристик випускників та їх задоволеності якістю освіти, а також оцінки роботодавців щодо цих характеристик та особливостей попиту.

Запропоновано використовувати метод контрольних карт як інструмент дослідження реагування системи ЛП на заходи політики його розвитку та оцінки можливості системи щодо багаторазового повторення процесу формування якості на рівнях, не нижчих раніше досягнутих або таких, що достатні для задоволення потреб людей; як засіб *встановлення керованості процесів формування якості* для аналітичного обґрунтування політики розвитку ЛП. Сформульовано *застереження* щодо автоматичного перенесення цього інструменту з поля методології управління якістю на ґрунт соціальної економіки і політики, де процеси формування якості можуть мати *іманентну природу регіональної варіабельності*. Проведено апробацію інструменту на окремих компонентах розвитку ЛП і встановлено процеси, які перебувають у стані нестабільності, а також характер некерованості процесів. Це дозволяє ідентифікувати ті проблемні зони, які потребують посиленої уваги з боку органів державної влади, суб'єктів політики розвитку ЛП. Наприклад, *нестабільність процесів формування міграційного потенціалу* у регіонах України маркує варіабельність настроїв населення регіонів України щодо еміграції. *Значна варіація та некерованість якості і тривалості освіти* свідчить про нарощування освітньо-інтелектуального потенціалу в окремих регіонах і просідання й незатребуваність освіти в інших. *Системна варіація економічної активності і напруженості на ринках праці регіонів* дає підстави для висновків про зростання їх асиметричності і обґрунтовує необхідність регіоналізації політики зайнятості населення. Наростання нестабільності у формуванні показників *гідної тривалості робочого часу* стосується насамперед регіонів з переважно непромисловими профілями зайнятості і є підставою для висновків про значно глибші причини зародження проблем – високу трудомісткість і відповідно недостатню продуктивність праці у цих сферах зайнятості. Це свідчить про необхідність розбудови політики зайнятості, диференційованої за ВЕД. Таким чином, метод контрольних карт є потужним інструментом оцінки керованості розвитку компонент ЛП для обґрунтування політики цього розвитку.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне вирішення важливої наукової проблеми – поглиблення існуючих та розробки нових теоретико-методологічних та прикладних положень політики розвитку ЛП, зокрема, в частині кваліметричного оцінювання та аналізування стану та структур цього потенціалу на засадах кваліологічної аналітики, запровадження моніторингових інструментів діагностики людської активності, обґрунтування принципів і стратегічних напрямів розвитку ЛП в умовах квалітизації економіки України. За результатами дослідження сформульовано висновки і рекомендації:

1. Систематизація понятійно-термінологічних конструкцій, генезисних джерел та наукових концепцій якості та ЛП дозволила провести періодизацію наукового дискурсу та обґрунтувати авторський підхід до трактування ЛП як квалітативної категорії, яка набуває цих рис в умовах прискореного запровадження платформ інформаційного суспільства й утвердження принципів соціальної економіки і політики; а також запропонувати власні визначення понять квалітативної економіки, квалітизації економіки, в яких основний акцент зроблено на синтезі ознак і функціоналі якості рушійних сил як чиннику економічного зростання та якісних параметрах збалансованого розвитку людини – найвищій цілі суспільного прогресу. При цьому поняття квалітативної економіки ґрунтується на: 1) теоретичних постулатах ноосферизму, парадигмі сталого розвитку і концепції людського розвитку, а також мейнстрімі постнекласичного типу раціональності наукової думки, людинорозмірності розвитку соціально-економічних систем, плюралізмі сучасних якісно нових економік; 2) закономірностях розвитку базових потреб людей на засадах оптимізації і підвищення безпеки, соціальних і трудових – на необмеженості зростання в умовах скінченності ресурсів та недостатньої якості середовища для можливостей людського розвитку; 3) визначенні ролі цінностей, прав і свобод людини в економіці як її імперативу. Можливості квалітативної економіки породжують і її протиріччя: низька якість середовища, що обмежує можливості задоволення базових і нових потреб людей, відсутність адекватної процесам квалітизації політики розвитку ЛП, недостатність врахування цінностей, що обмежує розвиток ЛП і його середовища.

2. Розвинено підходи фізичної економії до розробки теоретико-методологічних основ дослідження ЛП, зокрема, обґрунтовано енергетичний вимір ЛП, а також концептуалізовано функцію часу як механізму синхронізації творення якості. Такий алгоритм дій дав можливість співвіднести механізми розвитку ЛП з системою координат його вимірювання «час-простір-енергія» і обґрунтувати власну методику дослідження його на особистісному рівні, суть якої полягає у врахуванні відхилення рівня розвитку ЛП як відносної величини (відповідно до методологічних засад кваліології і кваліметрії) від еталону, а також актуалізувати питання гармонійності поєднання трьох зазначених вимірів.

3. У дослідженні використано методологічну платформу синергетики (як загальнонауковий підхід) до з'ясування механізму нарощування ЛП, а також розроблено синтетичний квалітативний підхід (як конкретнонаукову

методологію) до діагностики структурних рівнів і компонент ЛП. Це дозволило розвинути дефініцію квалітативності ЛП у теоретичному плані (якості в інтерпретації людини як відповідності певному еталону) і побудувати методiku його дослідження у прикладному з дотриманням вимог до діагностики якості: багатовимірність, відносність оцінок, повнота задоволення потреб, цінність та еталонність, стандартизація, необхідність застосування класифікаційних методик, що дозволяють оперувати семантичними показниками (номінальними шкалами), вичленовування вимірювальних та оціночних процедур. В інтеграції з принципами формування якості це забезпечило онтологічний, аксіологічний, прагматичний і зрештою методологічний синтез.

4. Обґрунтовано, що ЛП має багатокomпонентну природу. Аналіз його структурної декомпозиції ґрунтується на авторській ідеї включення в методологію дослідження критерію цілепокладання – досягнення цілей розвитку ЛП в органічній єдності з метою балансування ресурсів та можливостей середовища. Відповідно до цього, у дисертації виділено демографічно-валеологічну, освітньо-інтелектуальну, професійно-кваліфікаційну, соціокультурну, екістичну, диджитал-інклюзивну компоненти ЛП. Включення у загальну схему його аналізу особистісного і діяльнісного підходів дало змогу розробити систему ознак покомпонентного розвитку ЛП, а також запропонувати конкретні показники діагностики рівня цього розвитку. У результаті автором обґрунтовано принципову схему та інструментарій методичного забезпечення комплексного аналізу ЛП: для оцінки стану і регіональних особливостей розвитку (диференціації) – таксономічний і дискримінантний аналізи; для оцінки чинників, що виступають у ролі рушійних сил – факторний аналіз. Побудована методика цілком відповідає основним положенням кваліметрії.

5. Структурно-кваліметрична оцінка розвитку ЛП України дозволила: класифікувати регіони за цим рівнем за кожною з компонент, визначити у цьому ж контексті системоутворюючі чинники змін; проранжувати регіони за інтегральним рівнем розвитку. Проведені розрахунки дали змогу сформулювати наступні висновки. До показників, які є визначальними щодо існування відмінностей регіонів за рівнем розвитку ЛП, належать: міграційні характеристики та показники захворюваності; показники тривалості і якості освіти, концентрації інтелектуального потенціалу; якісні характеристики реалізації професійно-кваліфікаційного потенціалу; індикатори соціальної відповідальності бізнесу та громадської активності; глибина урбанізації і щільність населення; зайнятість на цифрових платформах і рівень володіння англійською мовою. Отримано результати щодо групування регіонів за різними рівнями розвитку ЛП за кожною компонентою (від низького до високого, в окремих випадках наднизького чи надвисокого). За результатами факторного аналізу ідентифіковано системоутворюючі чинники за кожною з компонент, які узагальнено за допомогою інструменту встановлення причинно-наслідкових зв'язків з поля теорії управління якістю для кращої систематизації і візуалізації цілей пріоритетності заходів політики розвитку. Серед них: фізичне та психічне здоров'я населення України, рівень знань, концентрація інтелекту, реалізація освітньо-інтелектуального

потенціалу на ринку праці, його депривації та реалізація економічної активності, збереження сімейних цінностей, розвиток метрополій, поширення і дохідність віртуальної діяльності. Результати аналізу є важливою передумовою формування та реалізації ефективної політики людського розвитку на різних рівнях організації соціально-економічних відносин у державі.

Аналітичне дослідження ТМРП «Україна-Німеччина» з урахуванням впливу на нього транскордонного ринку праці Польщі дозволило обґрунтувати необхідність специфікації міграційної політики у векторі окремих таких ринків й розглядати її місце разом з безпековими механізмами захисту національних інтересів держави.

6. Важливою умовою розвитку ЛП є відповідність його вектору та динаміки процесам трансформації середовища, в якому реалізується людська активність. Виходячи із запропонованої концепції квалітативної економіки ціннісно-культурне середовище розвитку ЛП має виняткове значення і зазнає впливу таких же стрімких трансформаційних змін як і усі сфери суспільного життя. При цьому нині модерне культурно-інформаційне поле має розбудовуватися з урахуванням непорушності і дотримання прав і свобод людини, необхідності збереження національної ідентичності, безпечної асиміляції сучасних цінностей (активності, відповідальності, інноваційності, ціннісності знань, толерантності, постсекулярності; цінностей, експлікованих у нових ролях споживача, мешканця Землі, суб'єкта щастя). Транзитивні механізми трансформації цінностей також належить модернізувати.

7. Результати апробації запропонованої автором моніторингової методики діагностики показників квалітативної асиметрії у структурі підготовки фахівців системою вищої освіти і кон'юктурою ринку праці Львівської області дозволили ідентифікувати низку проблем, що потребують оперативного вирішення: недостатню якість підготовки фахівців за технічним спрямуванням, особливо в її прикладних аспектах; дефіцит якості кадрів; нестачу фахівців-економістів, юристів, менеджерів галузевого спрямування; недостатню співпрацю бізнесу з ЗВО області. Це актуалізувало розробку рекомендацій щодо аналітичного забезпечення політики якісного змикання сфери вищої освіти і ринків кваліфікованої праці.

8. На основі виявлених диспропорцій у сфері доходів і системи соціального забезпечення населення України, а також недостатньої прив'язки системи соціальних стандартів до регіональних соціально-демографічних характеристик і особливостей формування ринку праці (зокрема, у частині важкості робіт відповідно до превалюючої системи зайнятості) запропоновано заходи вирівнювання системи доходів, раціоналізацію і регіоналізацію розмірів прожиткового мінімуму як основного регулятора мінімальних норм споживання населення, у тому числі й інструментами соціального партнерства.

9. Сучасні тенденції диджиталізації економіки України містять у собі низку загроз зростання соціальної вразливості окремих когорт населення. В умовах подальшої її інтеграції в глобальний економічний простір завданням держави є перетворення цих загроз у шанс економічного зростання шляхом: розвитку цифрової грамотності населення, ширшого врахування вимог цифровізації в освітньому процесі, зокрема, у компетентнісному підході, політиці зайнятості.

10. У контексті розбудови методології кваліологічної аналітики запропоновано конкретні кроки з удосконалення методичного забезпечення формування політики охорони здоров'я, міграційної політики та нового напрямку – політики якісного змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці. Зокрема, у сфері кваліологічної аналітики охорони здоров'я виявлено слабкість загального інформаційного забезпечення, що потребує зміцнення інституту медичної статистики. Проблемною є оцінка якості медичних послуг для її підвищення і задоволення очікувань суспільства щодо неї. Важлива роль при цьому належить вимірюванню системи підвищення якості, а також інституційному забезпеченню формування якості. Для їх удосконалення та досягнення високих рівнів якості медичних послуг запропоновано покращувати (запроваджувати) моніторингові процедури оцінки якості, а саме: моніторинг індикаторів якості, аудит якості, моніторинг ефективності медичних послуг, моніторинг безпеки медичних послуг. Дві останні технології розроблені у закордонній практиці і мають бути впроваджені у вітчизняну систему управління якістю.

11. Резерви нових соціальних інститутів у розвитку ЛП використовуються недостатньо. Зокрема в умовах формування асиметричності міграційних мереж, соціальне підприємництво повинне відіграти множинну роль збереження національної ідентичності і соцієтальних зв'язків, адаптації, зниження неформальної зайнятості, а відтак – запобігання міграцієзумовленим якісним втратам ЛП.

12. На основі викладеної методики діагностики квалітативної асиметрії на внутрішньому ринку освітніх послуг та ринку праці запропоновано запровадження моніторингу якісного змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці, який полягає у систематичному відстеженні рівня відповідності якісної структури попиту і пропозиції; фахових компетентностей та соціоемоційних навичок випускників ЗВО особливостям вимог до них; очікувань фахівців з вищою освітою щодо своєї професійної реалізації.

13. Критерієм успішності політики розвитку ЛП є досягнення вищої керованості об'єкту, методом оцінки якої є специфічний інструмент з галузі теорії управління якістю – контрольні карти. З урахуванням застережень щодо використання його при оцінці процесів формування якості, які можуть мати іманентну природу варіабельності, результати спостереження за процесами дають унікальну інформацію про перебування їх у стані нестабільності, а також про некерованість процесів, що дозволяє чітко ідентифікувати проблему і її природу для потреб регулятивного впливу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Колективні монографії

1. Степура Т. М. Розвиток соціальної інфраструктури та соціальне забезпечення як складові соціальної політики держави (п. 2.2). *Управління розвитком економічної та соціальної інфраструктури Західного регіону в контексті євроінтеграції*: монографія / за ред. Т. М. Степури. Львів : Вид-во Ліга-Прес, 2011. С. 52–59 (5,5 д. а./0,31 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних завдань соціальної політики держави у напрямі*

розвитку соціальної інфраструктури та соціального забезпечення задля розвитку людського потенціалу.

2. Гальків Л. І., Степура Т. М. Теоретико-методологічні основи дослідження місткості ринку туристичних послуг під впливом рівня життя населення і розвитку людського капіталу (п. 1.2). Вплив рівня життя населення та людського капіталу на місткість ринку туристичних послуг (п. 1.3). *Управління конкурентоспроможністю в туризмі: макро- і мікрорівень* : монографія. Львів : Львівський ін-т економіки та туризму, 2012. С. 23–48 (12,54 д. а./0,78 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та доведенні впливу людського потенціалу на місткість ринку туристичних послуг в Україні та Львівській області.*

3. Степура Т. М. Людський потенціал України : концептуальні засади, формування та розвиток (розділ І). *Людський потенціал України: чинники формування та розвиток* : монографія / Т. М. Степура, Б. М. Пісний, Л. І. Гальків, Л. Р. Кучер ; за наук. ред. Т. М. Степури. Львів : Вид-во ТзОВ «Ліга-Прес», 2012. С. 9–87 (10,4 д. а./2,94 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці теоретико-прикладних основ дослідження формування та розвитку людського потенціалу.*

4. Степура Т. М. Вплив культурних цінностей на розвиток компонентної будови соціально-економічної захищеності мігрантів: у вимірах якості людського потенціалу (п. 2.6). *Соціально-економічна захищеність мігрантів: глобальні та регіональні аспекти* : монографія / наук. ред. У. Я. Садова. Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2016. С. 80–88 (9,7 д. а./0,33 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні ролі національної господарської культури у формуванні соціально-економічної захищеності мігрантів для запобігання якісних втрат людського потенціалу.*

5. Stepura T. Rola polityki społecznej w rozwoju potencjału ludzkiego. *Ekonomiczne wyzwania rozwoju społeczno-gospodarczego kraju i regionów* : monografie, studia, rozprawy. Kielce : Politechnikę Świętokrzyską, 2016. S. 174–184 (20,6 д. а./0,46 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні ролі соціальної політики у частині формування доходів населення та ціннісного поля розвитку людського потенціалу.*

6. Степура Т. М. Якість людського потенціалу через призму традицій української філософсько-економічної думки. *Розвиток соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності* : монографія / за наук. ред. Н. Є. Кульчицької. Чортків : ТНЕУ, 2017. С. 134–146 (15,8 д. а./0,81 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розкритті формування підходів до якості людського потенціалу в українській філософсько-економічній думці.*

7. Садова У. Я., Степура Т. М., Гринькевич О. С. Концепція регіональної політики створення нових робочих місць як інструмент регулювання міграційної активності населення (п. 4.2). *Міграція в умовах трансформації регіональних ринків праці України: механізми регулювання* : кол. монографія ; ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України» / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019. С. 142–152 (15,78 д. а./0,18 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні результативності введення робочих місць для зниження соціальної напруги на регіональних ринках праці і регулювання міграційної активності людського потенціалу.*

**Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або
Європейського Союзу**

8. Lypchuk V., Stepura T. Qualimetric approaches to the quality of human potential in Ukraine. *Annals of Marketing Management and Economics*. 2017. Vol. 3. No. 2. Pp. 41–54. DOI: 10.22630/AMME.2017.3.2.1 (*Index Copernicus та ін.*) (1,4 д. а./0,98 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні та розрахуванні кваліметричних оцінок людського потенціалу.*

9. Bil M., Stepura T. Human development in Ukraine: assessment and policy of provision in mobile society. *SCIREA. Journal of Economics*. 2018, January 27. Pp. 19–31 URL: <http://www.scirea.org/journal/PaperInformation?PaperID=520> (*Google Scholar та ін.*) (0,58 д. а./0,29 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні напрямів формування і реалізації політики людського розвитку в умовах високомобільного суспільства.*

10. Stepura T. Differentiation of human potential quality in regions of Ukraine: demographic and health aspects. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*. 2020. Nr 19 (1). P. 49–59. DOI: 10.22630/ASPE.2020.19.1.6 (*Index Copernicus та ін.*) (1,21 д. а.).

11. Sadova U., Stepura T., Baranyak I. Ukraine in the Territorial Migration Systems: Current Structural-Qualimetric Aspects of the Formation and Development. *European Journal of Transformation Studies*. 2020. V. 8. No. 1. Pp. 60–78. URL: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/4997> (*Web of Science та ін.*) (1,35 д. а./0,5 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розвитку методології структурно-кваліметричного аналізу міграційних ефектів на територіальних міграційних ринках праці.*

**Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових
фахових видань України**

12. Яцків М. І., Степура Т. М. Економічні важелі покращання стану споживання населення продуктів харчування. *Вісник ЛДАУ. Економіка АПК*. 2008. № 15. С. 513–519 (0,43 д. а./0,22 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у аналізі показників споживання населенням України продуктів харчування.*

13. Яцків М. І., Степура Т. М. Соціально-економічний розвиток регіону та рівень життя населення. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2009. Вип. 19.8. С. 139–145 (0,41 д. а./0,20 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у аналізі купівельної спроможності населення України.*

14. Степура Т. М. Теоретичні підходи до визначення категорій людських ресурсів. *Вчені записки ХІУ*. 2010. Вип. № 28. С. 74–78 (0,27 д. а.).

15. Степура Т. М. Соціальний захист і соціальне страхування населення України та проблеми їх фінансового забезпечення. *Вісник Львівської державної фінансової академії*. 2010. № 19. С. 171–179 (0,36 д. а.).

16. Степура Т. М. Рівень життя населення України та його вплив на туристичну галузь. *Вісник ЛІЕТ*. 2011. № 6. С. 55–62 (0,36 д. а.).

17. Гальків Л. І., Степура Т. М. Рівень життя населення та людський капітал як чинники розвитку ринку туристичних послуг. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: «Економічні науки»*.

2011. № 12. С. 29–34 (0,3 д. а./0,15 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні теоретичних підходів та основних показників рівня життя населення як основи розвитку людського потенціалу.*

18. Степура Т. М., Дідович І. І. Демографічна основа формування людського потенціалу України. *Науковий вісник НЛТУУ*. 2011. Вип. 21.17. С. 383–390 (0,7 д. а./0,35 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у аналізі демографічних тенденцій розвитку людського потенціалу в Україні.*

19. Гальків Л. І., Крамченко Р. А., Степура Т. М. Фінансово-економічні та соціально-демографічні детермінанти втрат людського капіталу : регіональний вимір. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2012. № 4 (60). С. 44–51 (0,48 д. а./0,15 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні теоретичних основ соціально-демографічних детермінант втрат людського потенціалу.*

20. Степура Т. М. Структурні дисбаланси якості людського потенціалу: синергетичний підхід. *Вісник Львівського ун-ту. Серія економічна*. 2015. Вип. 52. С. 160–167 (0,81 д. а.).

21. Садова У. Я., Степура Т. М. Робочі місця як основа нової політики зайнятості й відтворення якості людського потенціалу в Україні. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2018. № 2 (55). С. 13–20 (0,89 д. а./0,44 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розрахунку регіональних показників напруженості у сфері зайнятості та рівня життя населення територіальних суспільних систем.*

22. Степура Т. М. Регіональні особливості взаємодії соціальних стандартів та індикаторів зайнятості населення України. *Вісник Львівського ун-ту. Серія економічна*. 2020. Вип. 58. С. 28–41 (0,85 д. а.).

23. Садова У. Я., Степура Т. М. Фінансове забезпечення збереження якості людського потенціалу України. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2015. Вип. 11. Т. 2. С. 3–9 (*SSN International Centre, Париж та ін.*) (0,77 д. а./0,38 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці фінансових механізмів політики зайнятості населення у контексті цілей людського розвитку.*

24. Садова У. Я., Степура Т. М. Структурні дисбаланси якості людського потенціалу у фокусі викликів політики зайнятості населення України. *«Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2016. № 1(29). С. 76–80 (*EBSCO Publishing та ін.*) (0,58 д. а./0,29 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні заходів політики зайнятості у фокусі концепції гідної праці для подолання структурних диспропорцій людського потенціалу.*

25. Садова У. Я., Степура Т. М. Якість людського потенціалу в методологічних вимірах енергетичної парадигми. *Регіональна економіка*. 2017. № 1. С. 90–97 (*Index Copernicus та ін.*) (0,67 д. а./0,33 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні енергетичної концепції людського потенціалу як методологічної платформи для його дослідження.*

26. Степура Т. М. Енергетична збалансованість раціону харчування у системі формування якості людського потенціалу регіонів України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 8 (194). С. 85–95 (*EBSCOhost та ін.*) (1,24 д. а.).

27. Степура Т. М., Матійчук О. І. Соціально-економічна сутність та функції мінімальної заробітної плати в системі збереження якості людського потенціалу регіонів України. *Економічний простір*. 2019. № 142. С. 88–100 DOI: 10.30838/P.ES.2224.260219.88.381 (*Index Copernicus та ін.*) (0,79 д. а./0,4 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні ролі заробітної плати та соціальних стандартів у збереженні якості людського потенціалу.*

Публікації за матеріалами конференцій

28. Степура Т. М. Людський потенціал як ресурс та його роль в підприємстві. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*: зб. матеріалів III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11 грудня 2009 р.). Харків : ФОП Павлов М. Ю., 2009. Т. 1. С. 81 (0,13 д. а.).

29. Степура Т. М. Категорії людського потенціалу та його роль в економіці. *Соціум. Наука. Культура* : матеріали шостої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–28 січня 2010 р.). К. : ТОВ «ТК Меганом», 2010. Ч.2. С. 32–34 (0,15 д. а.).

30. Степура Т. М. Демографічна основа формування людського потенціалу України як фактор росту національної економіки. *Фінансово-податкові механізми активізації підприємництва* : зб. тез наук. доп. VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 10–11 листопада 2011 р.). Львів : ЛДФА, 2011. Т. 1. С.185–188 (0,18 д. а.).

31. Степура Т. М. Синергія як універсальний принцип управління людськими ресурсами в умовах нестійкого середовища та інноваційного розвитку інформаційних суспільств. *Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті* : матеріали IV-тої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 20 березня 2014 р.). Львів : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. С. 24–27. (0,13 д. а.).

32. Степура Т. М. Якість економічного зростання в умовах інформаційного суспільства. *Сучасні інформаційні технології в економіці, менеджменті та освіті* : матеріали V-тої Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19 листопада 2014 р.). Львів : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. С. 24–27 (0,23 д. а.).

33. Степура Т. М. Збереження якості людського потенціалу: освітній вимір в умовах інноваційного вектору розвитку економіки. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості* : тези доп. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14–16 травня 2015 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2015. С. 346–347 (0,11 д. а.).

34. Степура Т. М. Якість людського потенціалу у філософсько-економічній думці: здобутки та перспективи. *Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15–16 травня 2015 р.). Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. С. 139–141 (0,17 д. а.).

35. Степура Т. М. Інформаційна асиметрія політики зайнятості у фокусі збереження якості людського потенціалу. *Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці та освіті* : матеріали XIV Міжнар. наук. семінару (м. Київ – оз. Світязь, 29 червня–3 липня 2015 р.). К. : СІК ГРУП Україна, 2015. С. 214–218 (0,3 д. а.).

36. Степура Т. М. Проблеми збереження якості людського потенціалу сільських територій. *Теорія і практика розвитку агропромислового комплексу та сільських територій* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. форуму (м. Дубляни,

23–25 вересня 2015 р.). м. Дубляни: Львівський нац. аграрний ун-т, 2015. С. 274–278. (0,31 д. а.).

37. Степура Т. М. Синергетичний підхід до дослідження якості людського потенціалу. *Проблеми становлення інформаційної економіки в Україні* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 15-17 жовтня 2015 р.). Львів : Ліга-Прес, 2015. С. 178–181 (0,25 д. а.).

38. Степура Т. М. Синергетика як методологія дослідження якості людського потенціалу: становлення та перспективи. *Економіка, наука, освіта : інтеграція та синергія* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Братислава, 18–21 січня 2016 р.). К. : Вид-во «Центр навчальної літератури», 2016. Т. 2. С. 58–59 (0,16 д. а.).

39. Степура Т. М. Становлення концепту часу у філософсько-економічній думці у фокусі дослідження якості людського потенціалу. *Intern. Sc.–Pract. Conf. From Baltic to Black Sea : National Models of Economic Systems* : Conf. Proceedings. (Riga, March 25, 2016). Riga : Baltija Publishing, 2016. Pp. 220–223 (0,16 д. а.).

40. Степура Т. Особливості методології спостереження часу у дослідженні якості людського потенціалу. *Соціально-економічний потенціал транскордонного співробітництва* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–19 квітня 2016 р.). Львів : Львівський нац. ун-т ім. І. Франка. С. 81–84 (0,26 д. а.).

41. Степура Т. М. Категорія часу в дослідженні якості людського потенціалу: економічний та екологічний аспекти. *Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи* : матеріали XV Міжнар. наук. семінару (м. Київ – оз. Світязь, 4–8 липня 2016 р.) К. : Нац. акад. упр., 2016. С. 296–300 (0,25 д. а.).

42. Степура Т. М. Енергетична цінність раціону харчування у формуванні якості людського потенціалу України. *Стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України в умовах глобалізації : стан та шляхи становлення* : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 23 березня 2017 р.). Львів : ЛІЕТ, 2017. С. 287–293 (0,35 д. а.).

43. Степура Т. М. Кваліметричне оцінювання якості людського потенціалу. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–19 травня 2017 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2017. С. 402–404 (0,15 д. а.).

44. Степура Т. М. Якість людського потенціалу регіонів України: освітні виміри конкурентоспроможності на ринку праці. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 21–22 вересня 2017 р.). Львів : Ліга-Прес, 2017. С. 128–130 (0,11 д. а.).

45. Степура Т. М. Підходи до кваліметричного оцінювання якості людського потенціалу. *Конкурентоспроможність національної економіки* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 5–6 жовтня 2017 р.). К. : Економічний факультет КНУ ім. Т. Шевченка, С. 449–453 (0,2 д. а.).

46. Степура Т. М. Якість людського потенціалу в умовах формування економіки знань: аспекти конкурентоспроможності. *Formation of Knowledge Economy as the Basis for Information Society* : Thesis of the 5-th International

Scientific Seminar (Kyiv–Vienna, December 16–19, 2018). Kyiv–Vienna : International Academy of Information Science, 2018. Pp. 113–115 (0,15 д. а.).

47. Степура Т. М. Космогенно-енергетична концепція праці С. Подолинського як методологічний базис підвищення конкурентоспроможності економіки. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 30 березня 2018 р.). Львів : ТзОВ «Ліга-Прес», 2018. С. 144–145 (0,11 д. а.).

48. Степура Т. М. Якість економічного зростання постіндустріальних економік. *Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми комерціалізації науково-технічних розробок* : тези доп. VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 17–19 травня 2018 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 122–124 (0,11 д. а.).

49. Садова У. Я., Степура Т. М. Методичні аспекти оцінки напруженості у регіоні для відтворення якості людського потенціалу. *Конкурентоспроможність національної економіки* : матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4–5 жовтня 2018 р.). К. : Вид-во КНУ ім. Т. Шевченка, 2018. С. 87–90 (0,16 д. а./0,08 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у розробці моделі обрахунку напруженості на ринку праці та у сфері доходів населення.*

50. Степура Т. М., Степура А. Л. Українсько-словацька територіальна міграційна система: до маркетингового аналізу умов формування та розвитку. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту* : тези доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 25–27 жовтня 2018 р.). Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2018. С. 230–232 (0,15 д. а./0,11 д. а.). *Особистий внесок здобувача полягає у обґрунтуванні поняття територіальної міграційної системи та умов його формування і розвитку.*

51. Степура Т. М. Розбудова методології дослідження якості людського потенціалу задля забезпечення конкурентоспроможності економіки України. *Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 01 квітня 2019 р.). Львів: ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. С. 95–96 (0,12 д. а.).

52. Степура Т. М. Використання економетричних класифікаційних методів при моделюванні якості людського потенціалу. *Теорія і практика управління в умовах суспільних викликів і трансформацій* : матеріали доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 06 червня 2019 р.). Львів : Львівський ін-т ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2019 С. 154–158 (0,25 д. а.).

53. Степура Т. М. Енергетичні аспекти зайнятості та їх роль у формуванні якості людського потенціалу регіонів України. *Проблеми формування та реалізації конкурентної політики* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 вересня 2019 р.). Львів : ТзОВ «Галицька видавнича спілка», 2019. С. 116–117 (0,11 д. а.).

54. Степура Т. М. Історичні та сучасні дискурси культурологічного аспекту української міграції у фокусі збереження якості людського потенціалу. *Громадський активізм українських мігрантів Європи : згуртовані новими викликами* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 жовтня 2019 р.). Львів : Вид-во «Апріорі», 2019. С. 115–124 (0,54 д. а.).

55. Степура Т. М., Карасюкевич Ю. В. Майбутнє фахівців у сфері аналітики у контексті змін змісту праці. *Проблеми бізнес-економіки в сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Львів, 02 березня 2020 р.). Львів : ТЗОВ «Галицька видавнича спілка», 2020. С. 91–93 (0,15 д. а./0,11 д. а.). *Особистий внесок*: досліджено ринок праці професійної аналітики.

56. Степура Т. М., Артерчук Б. О. Диджиталізація та ринок праці: розширення можливостей чи безробіття? *Суспільні трансформації: людина, держава, соціум* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 жовтня 2020 р.). Львів : Львівський ін-т ПрАТ «ВНЗ «МАУП». 2020. С. 344–348 (0,25 д. а./0,2 д. а.). *Особистий внесок* здобувача полягає у обґрунтуванні впливу сучасних тенденцій диджиталізації на сферу зайнятості та розвиток людського потенціалу.

Публікації в інших виданнях

57. Степура Т. М. Теоретичні підходи до дослідження людських ресурсів. *Гуманітарно-економічні проблеми суспільства* : зб. наук. пр. Львів: Вид-во Європ. ун-ту, 2010. С. 208–212 (0,28 д. а.).

58. Степура Т. М. та ін. Новітні фактори української трудової міграції. *Українська міграція в умовах глобальних і національних викликів ХХІ століття* : наук. вид. / наук. ред. У. Я. Садова. Львів, 2019 (12,78 д. а./0,11 д. а.). *Особистий внесок* здобувача полягає у обґрунтуванні ролі демографічних чинників у перебігу міграційних процесів.

59. Українська трудова міграція й майбутнє сфери праці: соціально-економічний, геопросторовий, інституційний вимір : наук. вид. / У. Я. Садова, Т. М. Степура та ін. ; ДУ «Ін-т регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2020. С. 12–23, 46–59, 74–81 (1,55 д. а./0,26 д. а.). *Особистий внесок* здобувача полягає у аналізі міграційних переміщень українців у світі, дослідженні впливу структурних дисбалансів територіальних міграційних ринків праці.

АНОТАЦІЯ

Степура Т. М. Розвиток людського потенціалу в умовах кваліфікації економіки України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. – Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2021.

Дисертація присвячена розвитку теоретико-методологічних та прикладних засад дослідження людського потенціалу з науковим розв'язанням проблеми обґрунтування принципів і напрямів його розвитку в умовах кваліфікації економіки України.

Розвинуто теоретичні підходи до визначення людського потенціалу. Систематизовано генезу концепту якості у міждисциплінарному і соціально-економічному дискурсі. Розроблено концепцію квалітативної економіки, виділено її ознаки, сутнісні зміни в економічних механізмах та інститутах, виявлено її протиріччя. Запропоновано розглядати розвиток людського потенціалу у континуумі «час-простір-енергія». Сформульовано синтетичний

квалітативний підхід до дослідження людського потенціалу. Визначено структурну декомпозицію людського потенціалу. Проведено аналітичне дослідження розвитку людського потенціалу регіонів України за геопросторовим, функціонально-часовим напрямками. Ідентифіковано міграційно-зумовлені якісні втрати людського потенціалу на різних рівнях. Запропоновано підходи до маркування модерного ціннісно-культурного поля за сферами діяльності людини і «осями» трансформації цінностей. Розроблено пропозиції щодо удосконалення формування системи соціальних стандартів і гарантій. Запропоновано прикладний підхід до дослідження тенденцій диджиталізації як до джерела можливостей розвитку людського потенціалу.

Визначено стратегічні імперативи політики розвитку людського потенціалу. Запропоновано удосконалення методичного забезпечення формування політик: охорони здоров'я, міграційної та якісного змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці. Розкрито резерви нових соціальних інститутів у запобіганні міграційно-зумовленим якісним втратам людського потенціалу в активній міграційній політиці. Запропоновано використання інструментарію, який дозволяє отримувати інформацію про перебування процесів розвитку людського потенціалу у стані недостатньої керованості.

Ключові слова: людський потенціал, розвиток людського потенціалу, якість, квалітативна економіка, кваліфікація економіки, синтетичний квалітативний підхід, структурно-кваліметрична оцінка, диджиталізація, якісне змикання сфери вищої освіти та ринків кваліфікованої праці, керованість розвитку, кваліологічна аналітика.

АННОТАЦИЯ

Степура Т. М. Развитие человеческого потенциала в условиях квалитизации экономики Украины. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.07 – демография, экономика труда, социальная экономика и политика. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, 2021.

Диссертация посвящена развитию теоретико-методологических и прикладных основ исследования человеческого потенциала путем научного решения проблемы обоснования принципов и направлений его развития в условиях квалитизации экономики Украины.

Развиты теоретические подходы к определению человеческого потенциала за счет использования положений квалитологии. Сформулирована концепция квалитативной экономики. Выделены ее признаки, установлено наличие противоречий в ней. Предложено рассматривать развитие человеческого потенциала в континууме «время-пространство-энергия». Сформулирован синтетический квалитативный подход к исследованию человеческого потенциала. Определена его структурная декомпозиция.

Результаты проведенного аналитического исследования обобщены в виде группировки регионов по уровню развития человеческого потенциала и схемы наиболее существенных причинно-следственных связей в системе этого развития. Идентифицированы миграциеобусловленные качественные потери человеческого потенциала на разных уровнях.

Предложены подходы к обозначению современного ценностно-культурного поля по сферам деятельности человека и «осям» трансформации ценностей, механизмы их транзита. Разработаны предложения по совершенствованию научно-методических основ формирования системы социальных стандартов и гарантий. Предложен прикладной подход к исследованию тенденций диджитализации как к источнику возможностей развития человеческого потенциала.

Определены стратегические императивы новых качественных векторов политики развития человеческого потенциала. Предложены конкретные шаги по совершенствованию методического обеспечения формирования политик: здравоохранения, миграционной, качественного смыкания сферы высшего образования и рынков квалифицированного труда. Специфицированы мониторинговые процедуры оценки качества медицинских услуг. Раскрыты резервы социального предпринимательства в предотвращении миграциеобусловленных качественных потерь человеческого потенциала. Предложено внедрение мониторинга качественного смыкания сфер высшего образования и рынка труда. Обосновано использование методов управления качеством для достижения высшей управляемости процессов развития отдельных компонент человеческого потенциала путем оценки пребывания процесса их развития в состоянии нестабильности.

Ключевые слова: человеческий потенциал, развитие человеческого потенциала, качество, качественная экономика, квалификация экономики, синтетический качественный подход, структурно-квалиметрическая оценка, диджитализация, качественное смыкание сферы высшего образования и рынков квалифицированного труда, управляемость развития, квалиологическая аналитика.

SUMMARY

Stepura T. M. Development of human potential in conditions of qualitatization of Ukrainian economy. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.07 – Demography, labor economics, social economics and policy. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The dissertation is devoted to the development of theoretical, methodological and applied foundations of the study of human potential by scientifically solving the problem of substantiating the principles and directions of its development in the context of the Ukrainian economy qualitatization.

Theoretical approaches to the definition of human potential have been developed through the use of the provisions of qualitology. The concept of a qualitative economy

is formulated. Its signs are highlighted, the presence of contradictions in it is established. It is proposed to consider the development of human potential in the "time-space-energy" continuum. A synthetic qualitative approach to the study of human potential is formulated. Its structural decomposition has been determined.

The results of this analytical study are summarized in the form of a grouping of regions according to the level of human development and a diagram of the most significant cause-and-effect relationships in the system of this development. Migration-related qualitative losses of human potential at different levels have been identified.

Approaches to the designation of the modern value-cultural field by the areas of human activity and the "axes" of the transformation of values, their transit mechanisms are proposed. Proposals have been developed to improve the scientific and methodological foundations for the formation of a system of social standards and guarantees. An applied approach to the study of digitalization trends as a source of opportunities for human development is proposed.

The strategic imperatives of new qualitative vectors of human development policy have been determined. Specific steps are proposed to improve the methodological support for the formation of policies: healthcare, migration, high-quality closure of higher education and skilled labor markets. Monitoring procedures for assessing the quality of medical services have been specified. The reserves of social entrepreneurship in the prevention of migration-related qualitative losses of human potential are disclosed. The introduction of monitoring the quality of the convergence of higher education and the labor market is proposed. The use of quality management methods has been substantiated to achieve the highest controllability (governance) of the development processes of individual components of human potential by assessing the depth and nature of the instability of these processes.

Keywords: human potential, human potential development, quality, qualitative economy, qualitation of economy, synthetic qualitative approach, structural-qualimetric assessment, digitalization, qualitative closing of higher education and qualified labor markets, governance of development, qualiological analytics.

СТЕПУРА ТЕТЯНА МИХАЙЛІВНА

**РОЗВИТОК ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ
В УМОВАХ КВАЛІТИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.07 – демографія, економіка праці,
соціальна економіка і політика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 08.04.2021 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. №359.

Віддруковано з оригіналу макету замовника.
Центр оперативного друку «Документ Принт».
ФОП Кушнір Ю.В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.
Тел. 067 390 20 88.
